

**Univerzita Palackého v Olomouci Cyrilome-
todějská teologická fakulta**

Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Bc. Nikol Macoszková

Vrácení dítěte z pěstounské péče z hlediska jeho příběhu

Diplomová práce

vedoucí práce: Mgr. Hana Šlechtová, Ph.D.

2023

Prohlášení o samostatnosti zpracování kvalifikační práce

„Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.“

V Olomouci dne 14. 4. 2023

.....

Bc. Nikol Macoszková

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat zejména Mgr. Haně Šlechtové Ph.D., za její odborné vedení, podnětné rady a informace při vypracovávání práce. Stejně tak děkuji všem participantům, bez nich by tato diplomová práce nemohla vzniknout. Také bych chtěla poděkovat své rodině za trpělivost a podporu.

Obsah

Úvod.....	5
1. Životní dráha v období dětství a dospívání	6
1.1 Etapy životní dráhy v dětství a dospívání z psychologického a sociálního hlediska a z hlediska budoucího života jedince	6
1.1.2 Etapy sociálního vývoje v období dětství a dospívání	11
1.1.3 Nastupující dospělost.....	14
1.2 Životní dráha v období dětství a dospívání v kontextu rodiny.....	15
2. Náhradní ústavní péče a pěstounská péče jako alternativní prostředí výchovy dítěte.....	20
2.1 Náhradní ústavní péče	20
2.1.1 Legislativní a institucionální ukotvení ústavní péče	21
2.1.2 Ústavní péče jako kontext života dítěte	22
2.2 Pěstounská péče	23
2.2.1 Legislativní a institucionální ukotvení pěstounské péče	24
2.2.2 Pěstounská péče jako kontext života dítěte.....	24
2.3 Volba náhradní péče s ohledem na charakteristiky dítěte a legislativně-institucionální kontext rozhodování	26
3. Metodologie a etické souvislosti výzkumu.....	28
3.1 Výzkumný cíl a výzkumné otázky	28
3.2 Metoda výzkumu	29
3.3 Výzkumný soubor.....	29
3.4 Metoda sběru dat	30
3.5 Metoda zpracování a analýzy dat.....	31
3.6 Limity výzkumu	32
4. Analýza dat	32
4.1 Kontext odebrání dítěte z rodiny a svěření do pěstounské péče	32
4.2 Kontext neúspěšného svěření dítěte do pěstounské péče.....	33
4.3 Kontext vrácení dítěte do ústavní péče.....	37

4.4	Důležití lidé v životě dítěte	39
4.5	Hodnocení vlastní životní dráhy a vize budoucnosti	44
	Diskuze	45
	Závěr	51
	Seznam literatury	53
	Seznam použitých symbolů a zkratk.....	59
	Seznam tabulek.....	60

Úvod

Rodina je pro jedince nenahraditelným zdrojem bezpečí, lásky a přijetí. Nebo by alespoň měla být. Ne vždy plní tyto své funkce, což pak může být zdrojem různých patologií objevujících se ve společnosti. Někdy se může stát, že své funkce neplní až do míry, kdy jedince velmi poškozuje. Poškozuje jeho harmonický vývoj, jeho jedinečnou osobnost. Někdy se také může stát, že se jedinec ocitne na světě krátce po jeho narození úplně sám, protože rodiče se vzdají svého práva a své povinnosti jej vychovávat. Nechtějí nebo nemohou mu poskytnout bezpečné a láskyplné prostředí.

Téma náhradní péče o dítě je i laické veřejnosti dobře známé, protože naši společnost provází od pradávna. Vždy existovaly děti, které musely vyrůstat bez svých biologických rodičů. Většina lidí také tuší, že existuje náhradní rodinná péče o děti a náhradní institucionální péče o děti a možná také tuší, jaký je mezi nimi rozdíl. Specifika s tématem náhradní péče o dítě spojená ale někdy mohou společnosti unikát, protože skrze média a jiné sdělovací prostředky je do světa někdy pouštěn nepřesný obraz toho, co vlastně náhradní péče o dítě je. Téma náhradní péče o dítě je možná pro někoho příliš melancholické a mělo by být řešeno jen okrajově. Jde ale přitom o téma, které je neskutečně barvité, protože je tvořeno jedinečnými bytostmi. Těmito bytostmi jsou samotné děti, které nedostaly tu příležitost vyrůstat ve své biologické rodině a zasluhují si, aby lidé znali jejich pravdivý příběh, slyšeli jejich hlas.

Je důležité, aby se toto téma a specifika s ním spojená dostala do povědomí široké veřejnosti bez jakéhokoliv zkreslení, proto je tématem této diplomové práce vrácení dítěte z pěstounské péče z hlediska jeho příběhu. Cílem práce je analyzovat životní dráhu dítěte, které bylo neúspěšně svěřeno do pěstounské péče, tj. z pěstounské péče se vrátilo zpět do péče ústavní, a reflektovat jej z hlediska možností sociální práce. V konceptuální části jsou popsány etapy vývoje psychického, sociálního a sociálního v kontextu rodiny. Dále jsou zde představena stěžejní témata, náhradní péče o dítě zahrnující ústavní a pěstounskou péči, jejich legislativní úpravu a vymezení rozdílů mezi nimi a jejich pojetí v kontextu životní dráhy dítěte. Je zde také vymezena volba vhodné náhradní péče o dítě s ohledem na jeho charakteristiky a legislativně-institucionální kontextu rozhodování. Tato část má za cíl položit podklad k výzkumnému šetření, jenž je zpracováno kvalitativně za pomoci polostrukturovaných rozhovorů s jedinci, kteří se z pěstounské péče vrátili zpět do péče ústavní. Výsledky výzkumu jsou následně prezentovány a diskutovány.

1. Životní dráha v období dětství a dospívání

Životní dráhu obecně lze vymezit jako pojem, který dle Nového (1990) probíhá vy čtyřech základních dimenzích. První dimenze vymezuje životní dráhu jako cestu „od...k“, jde tedy o biografický čas jasně ohraničený narozením a úmrtím. Horizontální prostor, tedy svou „šířku“, má druhá dimenze, která úzce souvisí se sociálně historickým, globálním a „místním“ prostorem. Do zmíněné „šířky“ patří ale i znalosti, zájmy, oblíbené aktivity, nemusí tedy nutně jít jen o geograficky ohraničený prostor. Třetí dimenze, vertikální prostor, je charakterizován „výškou“ a dle zmíněného autora jde o čistě sociologickou dimenzi, která spolu s biografickým časem tvaruje základní křivku biografického vývoje. Poslední dimenze je dimenzí „váhy“, ve které dochází k hodnocení významu svého pozemského života. Všechny zmíněné dimenze jsou velmi variabilní a mají své limity.

Alan (1989) popisuje životní dráhu jako trvalý sled mnoha paralelně nebo propojeně probíhajících aktivit. Dětství, a tedy i dospívání, pak popisuje jako vstupní a bohatě velmi členitou etapu lidského života, která vyvolává zájem (nejen) sociologů ze dvou hlavních důvodů. Prvním z nich je, že v dětství se formuje osobnost jedince a pokládá základ dalšího vývoje. Druhý důvod zájmu pak vyvolávají otázky jako například postavení dětí ve společnosti nebo vztah mezi světem dětí a světem dospělých.

1.1 Etapy životní dráhy v dětství a dospívání z psychologického a sociálního hlediska a z hlediska budoucího života jedince

Cílem této podkapitoly je popsat etapy psychického a sociálního vývoje dítěte od prenatálního období až po období dospívání, respektive po období nastupující dospělosti, z hlediska budoucího života jedince. Cílem je také popsat sociální vývoj dítěte a dospívajícího v kontextu rodiny. Psychický a sociální vývoj jedince je do určité míry individuální záležitostí, každý člověk je jedinečný, tudíž jedinečně (ať už pozitivně či negativně) ho ovlivňuje jeho okolí, stejně tak jako on jedinečně ovlivňuje své okolí. Psychický vývoj tak nelze vytrhnout z kontextu společnosti a naopak, sociální vývoj je ovlivněn psychickým vývojem jedince.

1.1.1 Etapy psychického vývoje v období dětství a dospívání

Prenatální období

Životní dráha je, jak již bylo zmíněno, jasně ohraničená narozením a úmrtím. Nicméně nelze vynechat jednu velmi důležitou, ač dříve opomíjenou etapu životní dráhy ještě nenarozeného jedince-dítěte, a sice prenatální období, ve kterém se dle Vágnerové (1999) vytvářejí všechny potřebné předpoklady pro budoucí samostatný život plodu. V minulosti se na prenatální období nahlíželo s ne příliš velkým zájmem a přikládal se mu minimální, ne-li žádný význam. V dnešní době již víme, že prenatální období má tři fáze, fází oplození, uhníždění blastocysty a vytvoření zárodečných listů, další fází je embryonální období a poslední třetí fází je fetální vývoj. Vzájemná komunikace mezi matkou a dítětem probíhá pravděpodobně na bázi biochemických mechanismů, funkci jejich spojení plní placenta. (Vágnerová, 2012) Plod tedy cítí, vnímá chování nebo pocity matky vůči němu. (Říčan, 2014) Je empiricky dokázáno, že stres nebo zvýšená úzkostnost matky v období těhotenství má negativní vliv na emoční ladění, paměť a učení dítěte, v porovnání s vrstevníky na tom bývá dítě hůř. (Thorová, 2015) V tomto kontextu tak lze na životní dráhu nahlížet jako na biografický čas jasně ohraničený nikoli narozením, ale početím a úmrtím.

„Narození dítěte není cvaknutí vypínače, kterým vývoj začíná. Dítě má za sebou bohatou životní zkušenost, která již ovlivnila vývoj mozku. S absolutní jistotou můžeme říct, že dítě na konci druhého trimestru, ne-li dříve, je senzitivní, cítící, uvědomující si, učící se a pamatující si lidskou bytostí.“ (Verny, Kelly, 1961 in Thorová, 2015, s. 317)

Novorozenecké období

Novorozenecké období začíná porodem a trvá přibližně měsíc. Období je charakterizováno přirozenou snahou přizpůsobit se novému prostředí. Dle Vágnerové (2000, s.39): „*Novorozeneček reaguje na základě reflexů a vrozených způsobů chování, které mu usnadňují přežití. Zároveň je geneticky disponován k poměrně dlouhodobému zrání a učení.*“ Mezi typické znaky chování novorozence patří jeho naprosto přirozený biorytmus, který se vyznačuje krátkými časovými úseky bdění, během kterých se soustředí zvláště na uspokojování svých biologických potřeb. Mezi další znaky patří již zmíněné reflexy, některé z nich slouží k přežití, další nejsou až tak podstatné pro novorozence snahu přizpůsobit se prostředí a brzy tak zmizí. Vrozenými způsoby chování se rozumí například tendence vnímat své okolí, reagovat křikem. Rozvoj dítěte

je pak velmi individuální a úzce souvisí s přísunem přiměřených podnětů od okolí. Učení u novorozenců se projevuje již v prvních dnech života a souvisí zejména s krmením. Dle Kohoutka (2008) novorozenec reaguje převážně pudově a instinktivně, má pouze vegetativní „já“, tudíž hlavním úkolem rodičů v tomto období je mít dobrý vztah k dítěti, tj. mít ho rád a přijímat ho, mít alespoň základní znalosti vývojové psychologie a vědět, jak uspokojovat základní biologické potřeby svého dítěte.

Kojenecké období

Kojenecké období trvá od konce prvního měsíce dítěte do konce prvního roku dítěte. Vývoj kojence určuje zejména jeho fyzický růst a zrání centrální nervové soustavy, vnější podněty ale vývoj také ovlivňují, mohou ho zpomalovat nebo naopak podněcovat. (Langmeier, 2006) Na rozdíl od novorozeneckého období se zde už pomalu rozvíjejí kompetence, které vedou k postupnému osamostatňování, ke kterému pak dochází v následném, a sice batolecím období. U jednotlivých kojenců se také již objevují výraznější rozdíly v chování a prožívání, jejich rozdílný temperament určuje i rozdílný způsob získávání různých zkušeností a jejich zpracování.

Na kojenecké období nahlíží spousta odborníků jako na období, ve kterém si dítě vytváří základní důvěru vůči světu. Vágnerová (2012) píše, že jde o potřebu potvrzení základní naděje, tedy schopnost obnovovat pozitivní vztah ke svému okolí po frustraci prožité kvůli odloučení. Dítě si vytváří obraz o světě na základě svých prožitků, proto je důležité, aby nepřevažovala negativní zkušenost. Stejně jako u novorozeneckého období jde i v tomto období ve velké míře o uspokojení biologických potřeb, tudíž důležité jsou zejména podněty, které souvisí s příjmem potravy.

Batolecí období

Batolecí období dítěte začíná koncem prvního roku a končí třetím rokem. Osamostatňování nebo uvolňování je v tomto období už poměrně zřetelné, v podstatě jde o charakteristický znak batolete. Osobnost batolete se rychle vyvíjí, stejně tak jako jeho pohybové dovednosti, rozvíjí se jemná a hrubá motorika, řeč a lokomoce. V důsledku rozvoje pohybu a schopnosti manipulace s předměty dochází k tomu, že se z batolete stává autonomní a aktivní bytost. Myšlení batolete se soustředí na realitu „teď a tady“ a na nejbližší budoucnost. V myšlení dominuje egocentrismus, dítě má tedy pocit, že se vše točí kolem něj, a to, co vidí a cítí, je ta jediná

správná varianta. Jak ale vysvětluje Říčan (2006), nejde o egocentrismus ve smyslu sobectví nebo egoismus, jde o kognitivní egocentrismus.

Podle Švingalové dochází v batolecím období (2002, s.30) „k vývoji vlastní identity. Batole si uvědomuje sebe sama, svou jedinečnost a svůj vztah k okolnímu prostředí. Důležitým vývojovým aspektem k sebeprosazení, které má charakter vzdoru a negativismu.“ Zatímco novorozenec nerozlišuje mezi okolním světem a sebou samým, tak během batolecího období se již vytváří psychické „já“, přičemž zdrojem jeho vzniku jsou sociální zkušenosti a vnímání sebe sama. V batolecím období se také vytváří genderový aspekt sebepojetí, nicméně základy budoucí genderové identity jsou už vytvořeny. (Vágnerová, 2012)

Předškolní období

Předškolní období můžeme nazvat věkem hry a přípravou na školu, trvá od konce 3. roku do 6-7 let, tedy do začátku školní docházky. Jde o období v životě dítěte, ve kterém postupně dochází k jeho osamostatňování a přípravě na život ve společnosti. To zahrnuje nutnost přijmout určitý řád a schopnost se prosadit a zároveň spolupracovat s ostatními, přizpůsobit se jim. (Vágnerová, 2012).

V poznání dítěti pomáhá jeho představivost: „*Pro předškolní věk je typické fantazijní zpracování informací a intuitivní uvažování, které ještě není regulováno logikou.*“ (Vágnerová, 2012, s. 176) Mezi způsoby, jak dítě nazírá na svět a jak si vybírá informace, patří centrace, což je tendence k ulpívání na jednom perцепčně nápadném znaku, dále fenomenismus, tedy důraz na určitou, zjevnou podobu světa nebo představu, a prezentismus, vázanost na přítomnost. Mezi způsoby, jakým tyto informace zpracovávají pak patří magičnost, animismus, artificialismus a absolutismus. V myšlení stále převládá egocentrismus, dítě tedy nechápe, že i jiní lidé mohou mít jiné názory a postoje. Jak již bylo zmíněno, dítě si dokáže vytvářet vztahy s vrstevníky, ale právě kvůli zmíněnému egocentrismu nemají příliš dlouhé trvání.

Zvláštní místo ve vývoji dítěte má kresba, skrz niž děti předškolního věku vyjadřují svůj názor, pohled na svět. Další důležitou neverbální funkci má hra, verbální pak vyprávění. (Vágnerová, 2012)

Školní období

V tomto období dochází k radikální změně v životě dítěte, oficiálně vstupuje do společnosti. Začíná školní docházka, která s sebou přináší spoustu nového, dítě rozšiřuje své obzory,

velmi rychle se rozvíjí jeho rozum, začíná pomalu myslet jiným, novým způsobem. I přesto, že jde o období velmi silného rázu ve spoustě oblastech, Říčan (2014) poznamenává, že na rozdíl od nadcházejícího období jde o období stále ještě poměrně klidné, nebouřlivé a šťastné. Trvá od 6 do 11 let a lze ho rozdělit na dílčí fáze – raný školní věk, střední školní věk a starší školní věk.

Určitému řádu a fungování ve společnosti se dítě učilo už v předškolním věku, během školního období to, co se v této oblasti naučilo, uplatňuje a dále upevňuje. V tomto období jsou na dítě kladeny přirozeně větší nároky související se školní docházkou. „Do života, jehož hlavní náplní byla dosud hra, vstupuje nyní školní práce a s ní povinnost. To znamená rázem mnohem vyšší nárok na kázeň, schopnost odložit uspokojení okamžitých potřeb, úsilí o výkon i ve chvíli, kdy by dítě raději dělalo něco jiného.“ (Říčan, 2012, s. 145) K tomu, aby dítě školní docházku zvládlo, je nutná určitá úroveň školní zralosti a připravenosti. Zralost dítěte se projevuje v regulaci emocí, chování, pozornosti a zaměření na stanovenou činnost. Zralé dítě je výkonnější, účinněji se učí, dokáže lépe využít své schopnosti. Nezralé dítě má větší problém už jen se samotným zvládnutím dodržování určitého režimu, bývá emočně labilnější, tudíž je pro něj daleko náročnější soustředit se na výuku a plnit další školní povinnosti. (Vágnerová, 2012) U dětí, u kterých se kognitivní schopnosti rozvíjejí výrazně pomaleji, je obvyklý odklad školní docházky a nutné zvýšení následné péče. (Bednářová, Šmardová, 2011)

Období dospívání

Během období dospívání se z dítěte stává dospělý člověk. Adolescenci můžeme rozdělit do dvou fází, na ranou (pubescence) a pozdní, přičemž raná trvá od 11 do 15 let a pozdní od 15 do 20 let. Dospívání je specifickou životní etapou: „*Je to období hledání a přehodnocování, v němž má jedinec zvládnout vlastní proměnu, dosáhnout přijatelného sociálního postavení a vytvořit si subjektivně uspokojivou, zralejší formu vlastní identity.*“ (Vágnerová, 2012, s. 367) Na dospívajícího jsou tak kladeny poměrně velké nároky, které ho mají připravit na samostatný a zodpovědný život, to může vést ke zvýšenému stresu a odmítání dospělosti. (Thorová, 2015) Podle některých výzkumu, ač se nedá říct, že úplně reprezentativních, je „bouřlivost“ dospívajících více podmíněna právě zmíněnými nároky, tedy i kulturně, nejen biologicky. (Langmeier, Krejčířová, 2016)

Rané období adolescence, tedy období pubescence, označuje Říčan (2006) jako čas první lásky, první zamilovanosti, která bývá platonická. Během tohoto období dochází k výrazné proměně fyzického vzhledu vlivem zvýšené produkce pohlavních hormonů, s tímto je spojena i

vyvíjející se sexualita jedince, která může vést k dalším nejistotám a otázkám. K výrazným proměnám dochází i v oblasti emočního vývoje, který v sobě nese prvky impulzivity a nedostatek sebeovládání. Kognitivní vývoj je výsledkem zrání a učení, přičemž dle některých výzkumů je intelektový vývoj na svém vrcholu v 15-16 letech. Objevuje se také potřeba uvažovat o světě, jakým by mohl být, spíše, než jakým doopravdy je. (Nevřal, in Vašutová, 2003)

Pozdní období Říčan označuje (2006) jako vrchol mládí, období jedinečné, ale zároveň náročné, plné rozporů. Pozdní období adolescence je spojeno s navazováním partnerských vztahů, prvním pohlavním stykem, se změnou osobnosti jedince i jeho postavením ve společnosti, s ukončením profesní přípravy, popřípadě s volbou pokračovat ve studiu. Přetrvává emoční instabilita, ač podle některých autorů není tak výrazná jako v raném období. Stejně jako v raném období se výrazně vyvíjí motorika, vizuální vnímání, abstraktní myšlení a řeč. Vzhledem k takovému rychlému rozvoji motorických a percepčních schopností se rozšiřuje okruh zájmů, například o sport, hudbu nebo čtení. (Lagmeier, Krejčířová, 2006)

1.1.2 Etapy sociálního vývoje v období dětství a dospívání

Kojenecké období

Pro děti ve všech životních obdobích, převážně v těch raných, je nejvýznamnějším prostředím jejich rodina, která je v podstatě prvním kontaktem dítěte a utváří tak jeho další pohled na okolní svět.

Socializaci v tomto období můžeme rozdělit na tři etapy. První z nich je fáze základní sociální orientace, která trvá první tři měsíce. Jak již bylo zmíněno, dítě nevydrží dlouho bdít, vnímá jen samo sebe a své potřeby, okolí příliš ne, tudíž mezi vnějšími podněty příliš nerozlišuje, to až později, mezi 2. a 3. měsícem. Stejně tak kontakt s matkou je pro dítě nová a neznámá záležitost, která se až později transformuje ve specifitější zkušenost. Spitz (1958 in Vágnerová, 2012) toto období označil jako preobjektální. Další fází je fáze sociálně diferencující, trávající další tři měsíce. Dítě v této fázi začíná rozlišovat různé objekty, jak neživé, tak i živé, přičemž dokáže rozlišovat i v rámci těchto kategorií, soustředí se více na objekty, které vnímá jako atraktivnější. V kontaktu s lidmi bývá dítě poměrně aktivní, komunikuje s nimi pomocí různých motorických aktivit. Třetí a poslední fází je fáze pokračující sociální diferenciaci, ke které dochází během třetího a čtvrtého měsíce a během níž dochází k rozpoznávání mezi známými a neznámými lidmi, mezi známými rozpoznává matku a další blízké lidi. Toto období lze nazvat

jako období specifického předmětu, přičemž specifickým předmětem bývá matka. (Vágnerová, 2012)

Batolecí období

Jak již bylo řečeno, osamostatňování je v podstatě charakteristických rysem dítěte, s čímž je spojen rozvoj různých kompetencí umožňujících zvládnutí komunikace, osvojení základních sociálních norem a diferenciaci různých sociálních rolí. Stejně jako pro kojence, tak i pro batole je důležitá rodina, skrze níž získává vědomí rodinné identity. V procesu socializace je také důležitý vývoj jazykových dovedností, který je v podstatě odrazem prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, a který je základním mezi nástroji sociální adaptace. (Vágnerová, 2012) Na matce je batole stále citově závislé, ač je schopné se od ní už postupně separovat, separace nicméně v dítěti vyvolává prudké reakce. Batole si také už vytváří vztahy k ostatním členům ať už primární nebo širší rodiny. (Šimíčková-Čížková, 2014)

Batole je schopno si vytvářet vztahy s vrstevníky, nicméně vztahy s dospělými jsou pro něj stále daleko důležitější. Pomalu už se také prostřednictvím paralelní hry začíná rozvíjet spolupráce nebo soutěživost. Dá se říci, že batolecí období je rozhodující pro rozvoj prosociálního (altruistického) chování. (Langemier, Krejčířová, 2006)

Předškolní období

Zatímco batole je schopno si vytvářet vztahy v podstatě jen se členy rodiny, tak v tomto období se vytváří i vztahy s vrstevníky, které jsou pro rozvoj dítěte velmi důležité, ač nejvýznamnějším prostředím pro dítě zůstává rodina. Protože se stále více projevuje tendence k genderové segregaci, tak děti vyhledávají více kontakt s dětmi stejného pohlaví. V rámci svého sociálního prostředí dítě také získává více sociálních rolí, roli kamaráda, vrstevníka a žáka mateřské školy. (Vágnerová, 2012)

Důležitým mezníkem v životě dítěte předškolního věku je vstup do mateřské školy, která dítěti zprostředkovává kontakt s vrstevnickou skupinou, ale učí ho také řádu, tedy působí i výchovně. Ne všechny děti dochází do mateřské školy, většina ale ano, tudíž je poměrně významným socializačním nástrojem, který mají do velké míry v rukou vyučující v mateřských školách. Jak bylo zmíněno, jde o období v životě dítěte, kdy se pomalu osamostatňuje a připravuje na život ve společnosti, mateřská škola by mu tedy měla pomoci v tom, aby se dostatečně

osamostatnilo a připravilo na nadcházející období. (Hoskovcová, 2006) Sociální připravenost je předpokladem pro úspěšné zvládnutí školní docházky. (Vágnerová, 2012)

Školní období

Velkou změnou v procesu socializace v tomto období je zahájení školní docházky, která je zaměřenější přípravou dítěte na život ve společnosti, úspěšnost zvládnutí školních nároků pak do jisté míry určuje úspěšnost pozdějšího společenského zařazení. Děti tráví více času ve škole nebo jinými aktivitami bez rodičů, to je důvodem, proč jsou podstatně ovlivňovány spolužáky nebo učiteli. (Eccles, 1999) Rodina a rodiče jsou ale stále nedílnou součástí identity dítěte a významně ovlivňují školní úspěšnost. Pokud se hodnoty rodiny příliš neshodují s hodnotami školy, zvyšuje se riziko školní neúspěšnosti, protože dítěti chybí motivace. Kromě rodiny a školy, což jsou dvě významné oblasti, které formují osobnost dítěte a předurčují jeho další vývoj, je důležitou oblastí vrstevnická skupina, skrze niž si dítě může osvojit jiné vlastnosti nebo dovednosti užitečné pro život ve společnosti. (Vágnerová, 2012)

Vliv na socializaci dětí jak v tomto, tak i předchozích a následujících obdobích, mají média, dětské knihy a časopisy. (Vágnerová, 2002)

Období dospívání

Dospívání Corneau (2000, in Vágnerová, 2012) označuje jako dobu druhého sociálního narození. Je to doba spojená se získáním občanského průkazu, ukončením základního, později středoškolského vzdělání, volbou profesního směřování, dosažením plnoletosti, což sebou nutně přináší změny v sociálním postavení. S tímto obdobím je spojena i ekonomická nezávislost, které adolescent buď dosáhne, nebo je její dosažení odloženo z důvodu pokračování ve studiu. Novými rolami v raném období adolescence jsou zejména role dospívajícího, role člena party a role blízkého přítele. V pozdním období adolescence pak předprofesní a profesní role, role člena nějaké skupiny, role blízkého přítele a partnerská role. (Vágnerová, 2012)

Vztahy s rodiči jsou pro dítě stále velmi důležité, dospívající jsou na rodičích závislí nejen existenčně, ale i citově. (Říčan, 2014) Podle Seltzerové (1989, in Macek 2003) jsou klíčovým atributem dospívání vrstevnické vztahy, kde nejde ani tak o přátelství a blízkost, jako spíše o vytvoření platformy, na které se mohou fyzicky scházet, srovnávat, sledovat, vyjadřovat. Touha po důvěrném přátelství bývá častější u introvertních jedinců nebo u dívek. Taková přátelství mají tendenci být zvláště u dívek nestabilní, pokud ale přetrvají, jsou silným zdrojem sociální

opory. (Vágnerová 2012 in Blatný, 2016) Dalšími významnými socializačními prostředními jsou různé volnočasové skupiny a zájmové kroužky, u dětí z nefunkčních rodin, dětí z vyloučených lokalit nebo dětí z chudých rodin jsou to často nízkoprahová centra. Své místo v socializaci dospívajících mají také sociálně sítě, které dávají možnost být virtuálním členem různým zájmových skupin a podílí se tak na vytváření identity jedince. S rozvojem identity, a tedy i se socializací, je spojeno také partnerství, během něhož může jedinec o sobě taky spoustu zjistit skrze projekci do svého partnera. (Blatný, 2016)

1.1.3 Nastupující dospělost

Vzhledem k životní dráze dítěte a jejímu výhledu do budoucna je nutné zmínit období mezi dospíváním a dospělostí, které někteří autoři nazývají jako nastupující dospělost. Dospělým se jedinec nestane automaticky po skončení období adolescence, tedy dosažením dvaceti let, vývoj a zralost jsou individuální záležitostí, a zvláště modernizace s sebou přinesla vysokou míru tolerance pro individualitu ve zmíněných oblastech. V dnešní společnosti se poměrně dost často setkáváme s tím, jak již bylo zmíněno, že ekonomické osamostatnění jedince je odloženo z důvodu pokračování ve studiu na vysoké škole. Uzavření manželství se také odkládá, typické jsou dlouhodobější, volnější vztahy. (Krejčířová, Langmeier, 2006) Rodiče představují v tomto období klíčovou roli. Je docela běžné, že jedinec s rodinou bydlí déle nebo po nějaké době samostatného bydlení nebo bydlení s partnerem, se vrací zase zpátky. Typické je střídání fází osamostatnění se s jistou vyšší mírou závislosti na rodině, ale i ve fázi osamostatnění je určitá míra závislosti a zapojení rodičů. Jak mezi vědci, tak mezi širokou veřejností se vede debata o tom, jestli takové zapojení rodičů během období nastupující dospělosti je prospěšné a pomáhá jedinci se rozvíjet, či naopak vede ke ztrátě autonomie. Na základě toho, co již bylo zjištěno, je podpora rodičů a silná vazba na ně spíše prospěšná. Mladí lidé mohou čerpat z materiální, emoční podpory, rodiče jim mohou poskytnout rady a znalosti, které mohou pomoci lépe se rozhodovat v různých situacích. (Fingerman et al., 2012)

Nicméně nedá se obecně říct, že to takto platí u obou pohlaví, u všech etnických a rasových skupin napříč zeměmi. Například ve Spojených státech se vztahy mladých dospělých s rodiči velmi liší podle rasy nebo etnického původu. Kulturní kontext vytváří očekávání a zdroje, které mají rodiče a dítě k dispozici, což ovlivňuje chování a postoje rodiny. (Arnett, 2014) Dalším příkladem může být Severní Amerika a západní Evropa, kde jsou zdroje rodičů větší díky podpoře ze strany státu, a rodiče tak mají tendenci své potomky více finančně podporovat

počínaje obdobím nastupující dospělosti až do období, kdy potomci mohou zase začít podporovat je. (Albertini, Kohli & Vogel, 2007; Fingerman et al., 2011) Existence období nastupující dospělosti je tedy kulturně podmíněna, nelze ji považovat za univerzální životní fázi. (Arnett, 2000,2011) Nicméně pointou zůstává, že role rodičů je pro spoustu mladých lidí ve věku mezi 18-29 lety stále klíčová.

1.2 Životní dráha v období dětství a dospívání v kontextu rodiny

Narozením dítěte se začíná proces individuálního vývoje v rámci rodiny skrze získávání návyků, hodnot a jazykového kódu, který činí dítě unikátním, odlišným od ostatních. Rodinný kontext hraje fundamentální roli v osobnostním vývoji dítěte a adolescenta. (Ribeiro, 2007; Relvas & Vaz, 2007) Skrze učení v kontextu rodiny a rodičovství se dítě vyvíjí jak sociálně, tak psychicky. (Vaz & Relvas, 2007)

Prenatální, novorozenecké a kojenecké období

Již v první kapitole bylo zmíněno, že vztah matky s dítětem se vytváří ještě před narozením, tudíž že životní dráha dítěte začíná početím. Bylo také zmíněno, že plod s matkou určitým způsobem komunikuje a emocionální rozpoložení, životní styl a to, jak matka své těhotenství vnímá a prožívá, má na plod velký vliv. Například vystavení stresu během těhotenství může mít za následek nevyvážený neurochemický systém dítěte anebo abnormální mozkovou aktivitu, pokud matka trpí úzkostí nebo depresí zvláště v poslední trimestru. I špatný způsob stravování matky, kterému chybí důležité živiny, může mít za následek nízké IQ dítěte. (Purvis, Cross, Sunshine, 2007) Podobu životní dráhy dítěte tedy předurčuje podoba celého období těhotenství.

Dle Vágnerové (2012) lze první rok života označit jako fázi dyády, protože probíhá zejména v interakci mezi dítětem a matkou, která je pro dítě nejdůležitějším sociálním objektem. I po narození se dítě nějakou dobu chová, jako by stále bylo její součástí. Pokud se mezi dítětem a matkou, skrze její úsměvy, mazlení, krmení, chování, začíná vytvářet emocionální pouto, v mozku dítěte dochází k vytváření neurologických drah, které jsou nezbytné pro zdravé sociální vztahy. Vytváří se vazba navozující pocit bezpečí, pocit jistoty, vytváří se attachment, což v českém jazyce překládáme jako vztahová vazba. (Purvis, Cross, Sunshine, 2007) Bowlbyho teorie attachmentu předpokládá, že pro dítě je rané spojení s matkou, jejich vzájemný vztah, základem pro správný sociální, emocionální a kognitivní vývoj. Jedním z hlavních

principů této teorie je, že se jedná o vrozenou, instinktivní potřebu sloužící k přežití. Dítě matku vyhledává jako zdroj bezpečí a jistoty. (Winnette, 2018) Podle spousty psychoanalytických vědců má vztah kojence, dítěte a matky formativní vliv na rozvoj jeho osobnosti a vztahů. Freud popsal vztah kojence a matky jako: „*Jedinečný, bez paralely, vytvořený nezměnitelně po celý život jako první nejsilnější objekt lásky a jako prototyp všech pozdějších vztahů lásky.*“ Tento názor byl následně přijat dalšími zastánci psychoanalytického pohledu, včetně Eriksona, Kleina i Bowlbyho. Věřili, že pokud je vztah dítěte a matky tak důležitý pro psychickou a emoční pohodu dítěte, kvalita interakce mezi nimi, pocity a očekávání s ním spojená budou formovat způsob rozvoje osobnosti dítěte a způsob, jakým dítě vnímá nové jedince ve svém okolí a komunikuje s nimi. Z tohoto pohledu by attachment v kojeneckém věku měl vést děti a dospělé k tomu, aby se stali buď jistými nebo nejistými podle toho, jaké jsou jejich zkušenosti z raného attachmentu a i další rysy osobnosti by se vyvíjely způsobem, který je v souladu s časným pocitem bezpečí nebo naopak nejistoty. (Thomson, 2013) Nelze opomenout, že existuje více typů attachmentu u dítěte, stejně jako stylů rodičovské péče. (Vrtbovská, 2010)

Do jaké míry bude otec pro dítě důležitou osobností, záleží v podstatě na něm samotném, tedy na tom, jak se bude o své dítě zajímat. Otcové se k dítěti chovají jinak než matka, jinak na něj reagují, nabízejí mu jiné podněty, zkušenosti, jinou péči. Vztah otce s dítětem není stejný jako vztah matky s dítětem, je to vztah, který na druhý zmíněný spíše navazuje, rozšiřuje a doplňuje ho. (Vágnerová, 2012) Oba rodiče jsou pro dítě významnými druhými, což znamená, že jsou lidmi, ke kterým má dítě vytvořeno citové pouto a jsou pro něj velmi důležití.

Batolecí období

Batolecí období je charakteristické osamostatňováním, nicméně i přesto je matka pro dítě důležitá a separace od ní tak vytváří prudké reakce, které lze rozdělit do tří fází. Jako první je fáze protestu, během které dítě křičí a volá matku, protože ví, že na takové projevy nějakým způsobem reaguje, a očekává, že stejně bude reagovat pokaždé. Během další fáze, fáze zoufalství, dítě ztrácí naději, že matku přivolá, a tak křičí a volá stále méně, což ho dále vede do stavu stísněnosti. Ve třetí fázi dochází k odpoutání od matky, dítě potlačuje své city k matce a může se připoutat k jinému dospělému, popřípadě na určitý předmět (např. plyšová hračka), pokud žádný jiný dospělý péči matky nenahrazuje. (Robertson, 1952 Bowlby, 1957, in Langmeier, Krejčířová, 2006) Separční úzkost ale nemusí být špatná, naopak, může být známkou toho, že dítě si ke svým rodičům vytváří zdravou citovou vazbu. V tomto období se také nejčastěji provádí tzv. posouzení attachmentu skrze techniku Mary Ainsworthové zvanou zvláštní situace. Na

základě vyhodnocení této techniky se pak posuzuje, jestli je vazba jistá, vyhýbavá, ambivalentní nebo dezorganizovaná. (Blatný, 2016)

Svou významnou roli v socializaci dítěte v rámci rodiny mají sourozenci, protože většina dětí má alespoň jednoho. Sourozenecký vztah je přirozená „laboratoř“ pro malé děti, kde se mohou naučit vše o jejich světě. Je to bezpečné a jisté místo, kde se učí, jak komunikovat s druhými, jak zvládnout nesouhlas, jak regulovat své pozitivní a negativní emoce tak, aby to bylo společností přijatelné. Pozitivní přínosy navázání vřelých a blízkých sourozeneckých vztahů v rámci rodiny mohou trvat a ovlivňovat celý život, kdežto obtížnější rané vztahy mohou být spojeny se špatným dalším vývojem. (Howe, Recchia, 2014) I sourozenec je pro dítě významným druhým.

Správná výchova ze strany otce je velmi důležitá, pomáhá budovat blízký, důvěrný vztah s dítětem, podporuje psychickou pohodu dítěte a jeho sebevědomí, poskytuje dítěti zdravý model maskulinity. Role otce ve vývoji dítěte je unikátní a nenahraditelná. Zdravý, pevný a bezpečný vztah s otcem je pro zdravý vývoj dítěte stejně důležitý jako vztah s matkou. (Rosenber, Wilcox, 2016)

Předškolní období

Postoje rodičů vůči svému dítěti jsou důležitým činitelem při vývoji sociálních kompetencí nutných k úspěšnému zvládnutí dalších životních období. Mezi takové postoje patří důvěra rodičů ve schopnosti svých dětí, mít přiměřené požadavky, které jsou v souladu se stupněm psychického vývoje, a vytvoření hranic, které jsou přiměřené věku dítěte. Tyto postoje jsou důležitými činiteli socializace napříč všemi zmíněnými obdobími. (Hoskovcová, 2006)

Rodiče jsou pro dítě vzorem, chce být jako oni, chce se jim ve všem podobat, identifikuje se s nimi. Nekriticky přijímá jejich názory a postoje, proto je tak důležité, aby rodiče byli dobrými vzory. Jedním z nejdůležitějších vlivů na děti je to, jaký mají rodiče vztah mezi sebou navzájem. Otec, který má dobrý vztah s matkou jeho dětí, je pravděpodobně více zapojen do výchovy, tráví s dětmi více času a pravděpodobně ony samotné budou psychicky i emocionálně zdravější. Ve výchově svých dětí jsou citlivější, přívětivější a sebevědomější, což má na děti pozitivní vliv. (Rosenber, Wilcox, 2006) Dítě v tomto období si na rozdíl od batolete již vytvářejí vztahy s vrstevníky a aby takové vztahy mohly být zdravé a kvalitní, musí mu být dobrým modelem vztahy v rámci primární rodiny.

I přesto, že většina dětí dochází do mateřské školy, což činí z jejich pedagogů a spolužáků velmi důležité osobnosti v procesu socializace dítěte, tak za jejich úspěšný (školní) vývoj jsou

stále podstatně zodpovědní rodiče. Rodiče učí děti, jak mohou mít rádi druhé lidi, jak být dobrým přítelem, jak být nezávislým, ale zároveň se cítit bezpečně. Rodiče jsou ti, kteří dětem stanovují hranice a taky stanovují, co se stane, pokud se hranice poruší. Rodiče učí děti mít pevný řád, učí je zodpovědnosti. Rodiče jsou odpovědní za sociální i školní připravenost dítěte. V tomto kontextu se setkáváme s pojmem tzv. responsivní rodičovství (responsive parenting). Responsivní rodičovství podporuje vzájemnost v interakci rodič-dítě a pomáhá dítěti převzít aktivnější a v konečném důsledku samostatnou roli v procesu učení. (Landry, 2014)

Školní období

Rodinné prostředí hraje významnou roli v procesu vzdělávání. Bez plné podpory rodičů děti stěží zvládnou úspěšně plnit školní povinnosti. V Indonésii bylo provedeno několik studií, jejichž cílem bylo určit faktory, které mohou ovlivnit studijní výsledky. Z výsledku výzkumu vyplynulo, že školní úspěch dítěte závisel na řadě socioekonomických faktorů jako např. rodinný příjem, vzdělání matky a otce, kvalifikovanost učitelů, pohlaví dětí. Vzdělání rodičů, jejich zaměstnání a zařízení domova ovlivnilo studijní úspěšnost dítěte. Vzdělání rodiče mohou například zlepšit vývoj svých dětí a schopnost budovat jazykové dovednosti tím, že s nimi komunikují na pokročilejší úrovni. Z výzkumu vyplynulo, že děti vysokoškolsky vzdělaných rodičů měly vynikající studijní prospěch. Naopak děti z nízkopříjmových rodin měly horší rodinné zázemí, tudíž byly méně motivovány, měly špatné verbální dovednosti, nižší schopnost koncentrace a nepřátelské projevy v chování. Vzdělání rodičů, jejich zaměstnání a domácí prostředí tedy ovlivňují školní úspěšnost dětí. Z výzkumu také vyplynulo, že děti, které žily odděleně od svých rodičů, měly tendence zažívat větší potíže s učením než děti žijící s rodiči. (Apriyanti, Candrasari, 2016) Bradley a Corwyn (2002) naznačují, že vzdělání rodičů může být velmi důležité, co se týče postupů v procesu socializace dítěte a přizpůsobení, protože vzdělání může umožnit člověku, potažmo rodičům, získat znalosti a dovednosti, které mohou ovlivnit strategie při výchově svých dětí.

Důležitost otcovské role ve školním období dokazuje spousta výzkumů. Jedna ze studií zaměřující se na děti v tomto období ukázala, že děti, které mají dobrý vztah se svým otcem, zažívají méně často deprese, mají menší sklony k destruktivnímu chování a větší sklony k prosociálnímu chování. Stejná studie také zjistila, že chlapci, jejichž otec se zapojuje do výchovy, mají ve škole méně problémů s chováním a děvčata mají vyšší sebevědomí. (Rosenber, Wilcox, 2006)

Období dospívání

Blízké vztahy, zdravá otevřená komunikace a vnímavá rodičovská podpora jsou velmi důležité i v průběhu období adolescence, kdy děti prožívají mnoho fyzických a emocionálních změn. Jeden z realizovaných výzkumů ukázal, že dospívající, kteří mají dobré vztahy se svými rodiči, mají menší tendence k riskantnímu chování jako je například kouření a pití alkoholu. Je také méně pravděpodobné, že budou mít příznaky deprese nebo úzkosti a pravděpodobněji budou dosahovat vyšší úrovně vnímané pohody. Svým příkladem rodiče utvářejí životy svých dětí od narození až po dospělost. V období dospívání nabývá na důležitosti vliv přátel a vrstevníků, ale výzkumy jasně dokazují trvalý význam rodičů při formování osobnosti dospívajících. Blízké vztahy mezi rodiči a dospívajícími, dobré rodičovské dovednosti, sdílené aktivity a pozitivní modely rolí rodičů mají prokázané pozitivní účinky na zdraví a vývoj adolescentů. I takové návyky rodičů, jako je pití alkoholu, kouření nebo naopak zdravý životní styl, mají velký vliv na dospívající děti a jejich další vývoj. (Aufseeser, Jekielek, Brown, 2016)

V tomto období se výrazně mění vztahy jak s rodiči, tak i se sourozenci. Interakce se sourozenci může přispět k rozvoji osobnosti, zvláště pokud jsou oba sourozenci dospívající. Na rozdíl od interakcí s rodiči, které bývají více hierarchické, mohou být interakce mezi dospívajícími sourozenci více rovnostářské díky tomu, že se nachází v podobných fázích verbálního, kognitivního a sociálního vývoje. (Conger, Williams, Little, Masyn, Shebloski, 2009) Během pozdního období adolescence dochází k odpoutávání od rodiny, což nutně vede ke změně vztahů a citových vazeb mezi dítětem a rodiči. Nicméně dle Thorové (2015) má většina dospívajících dobré vztahy s rodiči a výrazně rebelující adolescenti jsou spíše minoritou. To potvrzuje i Vágnerová (2012), mít dobrý vztah s rodiči je pro většinu dospívajících důležité, jen se mění jeho podoba, už nejde o dětskou závislost, ale o vyrovnanější citový vztah.

Pro adolescenta jsou vztahy s vrstevníky důležitější než pro děti v předchozích obdobích. Některé výzkumy a autoři naznačují, že rodinné prostředí ovlivňuje interpersonální styly adolescenta, což zase ovlivňuje vzájemnou interakci ve vrstevnické skupině. Sociální dovednosti a znalosti získané skrze interakci se členy rodiny, jsou považovány za hlavní prediktory schopnosti adolescentů rozvíjet blízké, podpůrné vztahy s vrstevníky. Vzniklo spoustu modelů k vysvětlení důležitosti vztahu s rodiči versus vztahu s vrstevníky. Některé modely předpokládají, že potřeba podpory rodičů klesá, zatímco podpora ze strany vrstevníků ku prospěchu dítěte narůstá. Podle dalšího modelu adolescent, který získává malou podporu ze strany rodičů, to může kompenzovat udržováním dobrých vztahů s přáteli. V jiném modelu jsou vztahy s rodiči a vrstevníky považovány za dva samostatné světy, které spolu nesouvisí, adolescent může

získávat podporu od rodičů i vrstevníků zároveň nebo naopak nepřijímat ani od jedněch. Nehledě na to, který model má nejbliž k realitě, faktem zůstává, že rodiče ovlivňují interakci dětí se svými vrstevníky formováním sociálního chování a tím, že slouží jako modely vhodných sociálních interakcí. (Kocayörük, 2016) Rodiče zůstávají i v období adolescence významnými druhými.

2. Náhradní ústavní péče a pěstounská péče jako alternativní prostředí výchovy dítěte

Dle Zuklínové (2016, s.133) lze náhradní péči o dítě definovat jako: „*Teoretický pojem, který se používá pro označení všech právních institutů, které slouží všude tam, kde se dítěti nedostává dostatečné péče ze strany rodičů.*“ Podle toho, jestli je náhradní péče poskytována veřejnosprávní institucí nebo jedincem, potažmo náhradní rodinou, se dělí na náhradní péči ústavní a náhradní péči rodinnou.

2.1 Náhradní ústavní péče

Náhradní ústavní péče je jednou z forem náhradní péče o dítě a Browne (2017) ji definuje jako instituci pro děti, která uspořádává skupinový život pro více než deset dětí, bez rodičů nebo náhradních rodičů, a v níž péči poskytuje mnohem menší počet placených dospělých pečovateli. Znamená organizovanou, rutinní a neosobní strukturu životního uspořádání pro děti (např. všechny děti spí, jedí nebo chodí na toaletu ve stejný čas) a spíše profesionální vztah mezi dospělými a dětmi než rodičovský. Tato definice bude platit do určité míry vždy, protože ústavní péče je už z její podstaty neosobní, nicméně Česká republika prošla v roce 2009 transformací péče o ohrožené děti, která mimo jiné zahrnuje posilování náhradní rodinné péče, a ústavní péče se tak stává subsidiární. (Slomek, 2010) Tímto ze zákona vyplývajícím upřednostněním náhradní rodinné péče před náhradní péčí ústavní se snižuje počet dětí v ústavní péči, což by teoreticky mělo vést ke zlepšení podmínek a transformaci vztahu mezi pečujícími a dětmi, který je klíčový. Ústavní výchova má v péči o dítě své nezastupitelné místo.

2.1.1 Legislativní a institucionální ukotvení ústavní péče

Ústavní výchovu upravuje z. č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, jeho druhá část obsahující rodinné právo: Hlava III. § 928- § 975- poručenství a jiné formy péče o dítě. V § 971 odst. 1. jsou vymezené důvody, pro které může být soudem dítěti nařízena ústavní výchova a to „*je-li výchova dítěte, nebo jeho tělesný, rozumový, či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, nebo jsou-li tu vážné důvody pro které rodiče nemohou jeho výchovu zabezpečit.*“, v odst. 3. dále důvody, které naopak nejsou dostatečné pro nařízení ústavní výchovy jako například nedostatečné bytové poměry rodičů nebo osob, do jejichž péče bylo dítě svěřeno. Dle odst. 4. § 971 musí být soudem určeno zařízení, do kterého má být dítě umístěno, přičemž by vždy mělo být přihlédnuto k zájmům dítěte. § 972 vymezuje, že ústavní výchova může být nařízena nejdéle na dobu tří let, nicméně pokud trvají důvody pro její nařízení, lze ji před uplynutím této lhůty prodloužit. Dle odst. 2. téhož paragrafu musí být soudem neprodleně zrušena ústavní výchova, pokud pominou důvody, pro něž byla ústavní výchova nařízena, a dle odst. 3. ústavní výchova zaniká osvojením. Pokud soud nařídí ústavní výchovu, dle § 973 musí alespoň jednou za šest měsíců prozkoumat, zda stále platí důvody pro její nařízení, což posuzuje podle vyjádření příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí, dítěte a rodičů. Podle § 974 může být ústavní výchova prodloužena až o rok po dosažení zletilosti dítěte.

Výkon ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních upravuje z. č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Jen okrajově zmíním, že ochranná výchova se od ústavní liší tím, že je ochranným opatřením a je pro děti, které se dopustily činu, který není trestně postižitelný pro jejich věk. (Zuklínová, 2016) Zákon mimo jiné vyjmenovává zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, jsou jimi diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav, školskými zařízeními pro preventivně výchovnou péči jsou pak střediska výchovné péče. Ve všech těchto zařízeních musí být uplatněno základní právo dítěte na výchovu a vzdělávání. Mezi zařízení sociálně-právní ochrany dětí spadá také zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, kde je možné dítě umístit nejdéle po dobu 6 měsíců.

System péče o ohrožené děti je poměrně roztržštěný, zařízení pro výkon ústavní výchovy spadají pod tři různé resorty ministerstva, což zpomaluje a komplikuje proces transformace a sjednocení péče o ohrožené děti. V České republice se podporou vládních i místních úřadů ve

sjednocení a transformaci péče o ohrožené děti zabývá organizace Lumos, která se zaměřuje zejména na prevenci přijímání dětí do ústavní péče a rozvoj komunitních služeb pro ohrožené rodiny.

2.1.2 Ústavní péče jako kontext života dítěte

V zařízeních pro výkon ústavní péče jsou umístěny děti, které z jakýchkoli důvodů nemohou vyrůstat ve své vlastní rodině. Primární příčinou umístění je upadání rodiny, která z různých důvodů neplní jednu ze svých základních funkcí a je pro dítě ohrožením, protože narušuje jeho fyzický, psychický a sociální vývoj (Vocilka, 2000). Dětský domov je jim tedy náhradní „rodinou“. Trísková (1991, s.29) uvádí: *„Přebírá veškerou péči o děti namísto nefungujících vlastních rodin. Organizace života v těchto zařízeních musí vycházet ze skutečností, že děti jsou na ně odkázány a všemi svými vývojovými potřebami a celou svou existencí. Je tedy samozřejmé, že požadavek správné organizace života musí zahrnovat dění v průběhu celých čtyřia-dvaceti hodin.“* Vše by mělo být přizpůsobené tak, aby byly uspokojovány vývojové potřeby dětí. Denní rozvrh tak musí být sestavován s ohledem na věk a počet dětí ve skupinách. Nutno podotknout, že dobře sestavený denní rozvrh je pro děti velmi důležitý, protože jim umožňuje jakousi orientaci v životě. Vždy by měla být u dětí zachována jejich individualita a měly by mít přehled o tom co se s nimi a kolem nich děje. K tomu, aby vše fungovalo tak, jak má, a dětem se dostávalo všeho, co potřebují, jsou potřebné speciální metody, podle Trískové (1991, s.29) jde o metody, které jsou *„náročné na organizaci průběhu celého dne. Jejich smyslem je zabránit neosobní manipulaci se skupinou i jednotlivci a chránit děti před pocitem anonymity v důsledku trvalého kolektivního života.“*

S dětmi vyrůstajícími mimo vlastní rodinu bývá často spojován pojem psychická deprivace, který úzce souvisí s výše zmíněným termínem porucha attachmentu. Jde o dlouhodobý nedostatek lásky, nedostatečný přísun citových podnětů. Dětem často chybí vztažná primární osoba, někdo, koho můžou milovat, a někdo, kdo miluje je. Důsledkem pak může být narušena schopnost navazovat hlubší vztahy. S psychickou deprivací je často také spjatý patologický vývoj osobnosti. Langmeier a Matějček (1974, s. 26) ji definují takto: *„Psychická deprivace je stav vzniklý následkem takovýchto životních situací, kdy subjektu není dána příležitost uspokojovat základní psychické potřeby v dostačující míře po dosti dlouhou dobu.“* K tomu, aby dítě mohlo vyvíjet svou osobnost, potřebuje vztahy s druhými lidmi. Základní prvek těchto vztahů představuje mateřská a otcovská láska a péče. Společně s biologickým rodičovstvím je tu i

„rodičovství psychologické“. Podle Matějčka a Dytrycha (1997) dítě za matku a otce přijímá toho, kdo se k němu mateřsky a otcovsky chová, a nezáleží na tom, zda má nebo nemá na své rodičovství úřední doklad. Přístup vychovatelů v zařízeních pro výkon ústavní výchovy je tedy velmi důležitý, protože to jsou v podstatě jediní lidé, ke kterým si dítě může vytvořit nějakou vazbu. Nejdůležitější je uspokojení jejich potřeby lásky, porozumění a citu. Od vychovatelů to tak vyžaduje zejména čas, trpělivost, porozumění a toleranci.

Děti vyrůstající v zařízení pro výkon v ústavní výchově se mohou lišit od svých vrstevníků vyrůstajících v biologických rodinách. Mohou to cítit jak tyto děti samotné, tak i ostatní, což mezi nimi může tvořit určitou propast, která se s věkem může prohlubovat, a ne vždy je možné ji překonat. Podle Papšové (2013) jsou děti, které se dostávají do náhradní výchovy, většinou už na biologické úrovni hendikepované v porovnání s dětmi zbytku populace. Souvisí to částečně s genetickým základem, zejména ale s prostředím, ve kterém dítě vyrůstá, se zdravotním stavem matky v období těhotenství apod. Jen okrajově, ale přece je důležité zmínit, že ačkoli se psychická deprivace často spojuje s dětmi z dětských domovů, objevuje se i u dětí vyrůstajících v biologických rodinách. Matějček a spol. píše (1997): *„Netýká se jenom relativně malého počtu dětí v ústavech, ale poměrně většího počtu dětí v rodinách, které jsou navenek třeba zcela nenápadné. Takové rodiny také přirozeně nejsou předmětem pozornosti a zájmu orgánů péče ani zdravotnických institucí.“* V takovém případě mluvíme o psychické subdeprivaci.

2.2 Pěstounská péče

Pěstounská péče je stejně jako ústavní péče jednou z forem náhradní péče o dítě, je poskytována jedincem nebo jedinci a jde tedy o náhradní rodinnou péči. Podle autorek Barbell a Freundlich (2001) je pěstounská péče komplexní služba sloužící dětem, které byly týrané nebo zanedbávané svými rodiči a z tohoto důvodu nemohly ve své biologické rodině zůstat.

Pěstounská péče není novodobou záležitostí, i u nás prošla dlouhým vývojem. V období Československé republiky byla upravena zákonem č. 256/1921 Sb., z. a n., o ochraně dětí v cizí péči a děti nemanželských, a na nějakou dobu pak byla pozastavena s příchodem komunismu, kdy byla upřednostňována ústavní péče jako kolektivní idea. V 60. letech minulého století se ale začalo mluvit o negativních dopadech ústavní péče na vývoj dětí a s tím spojené potřebě individuální péče. Po dvaceti letech tak byla pěstounská péče obnovena a znovu legislativně ukotvena. I od tehdejšího obnovení po dvaceti letech došlo ke změnám, ale individuální péče před tou kolektivní již upřednostněna zůstala. (Zuklínová, 2016)

2.2.1 Legislativní a institucionální ukotvení pěstounské péče

Pěstounskou péči upravuje z. č. 395/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí ve znění pozdějších předpisů, část pátá a z. č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, jeho druhá část obsahující rodinné právo: Hlava III. § 928- a n. - poručenství a jiné formy péče o dítě. Podle zákona č. 395/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí se pěstounská péče posuzuje jako péče o dítě poskytována osobou pečující nebo fyzickou osobou v evidenci. Soud může svěřit dítě do osobní péče pěstounovi, nebo pěstounům-manželům, po dobu, kdy o něj nemůže řádně pečovat žádný z rodičů ani poručník. Podle § 962, pokud se osobní péče o dítě ujme osoba příbuzná nebo dítěti blízká, soud jí dá přednost před jinou osobou, pokud to není v rozporu se zájmem dítěte. Nicméně rodiče mají stále právo se se svým dítětem stýkat (ledaže by soud rozhodl jinak), a pěstoun má povinnost vztah mezi rodiči, případně příbuznými, a dítětem udržovat, rozvíjet a prohlubovat a také má povinnost informovat rodiče o všech podstatných informacích týkajících se dítěte. Z toho vyplývá, že pěstoun nepřebírá rodičovskou zodpovědnost, tu mají stále rodiče, povinnosti a práva rodičů tak vykonává jen přiměřeně, dítě zastupuje jen v běžných záležitostech. Dohoda o výkonu pěstounské péče se uzavírá na návrh mezi obecním úřadem obce s rozšířenou působností podávající návrh a osobou pečující nebo osobou v evidenci podle místa trvalého pobytu, tato dohoda pak trvá, dokud trvá pěstounská péče. Subjekt, který podává návrh na dohodu a tuto dohodu pak uzavírá s osobou pečující je podle odstavce 2 § 47b povinen sledovat naplňování dohody o výkonu pěstounské péče a jednou za 6 měsíců vypracovat zprávu o jejím průběhu. Pěstounská péče končí dosažením zletilosti dítěte, případně dosažením plné svéprávnosti.

2.2.2 Pěstounská péče jako kontext života dítěte

Motivace k tomu, proč si lidé chtějí vzít do péče cizí dítě jsou různé, podle Zezulové (2012) jde ale o víc než jen o touhu mít dítě. Nejde totiž jen o to, že do rodiny přijde nové dítě na pravděpodobně docela dlouhou dobu, ale že přijde do rodiny dítě, které je určitým způsobem jiné. Jak bylo zmíněno, děti v ústavní péči jsou většinou už na biologické rovině handicapovány oproti dětem vyrůstajícím ve svých biologických rodinách. Podobně tak děti vhodné pro umístění do pěstounské péče jsou podle Matějčka (2002, s.19): „*Především opuštěné děti...jedná se většinou o děti s různými zdravotními či psychomotorickými obtížemi, děti starší, skupiny sourozenců nebo děti jiného etnika.*“ Zezulová (2012, s.21) je popisuje jako děti, které vypadají

jako zdravé, ale nejsou: „nemají v sobě nic z toho, co znáte od svých dětí. Nezáleží jim na ničem jiném než na vlastním přežití.“ Objevuje se u nich problematické chování jako šubání vlasů, kousání rukou do krve, noční pomočování, krádeže jídla. Cítí se být v neustálém ohrožení, jsou v neustálém střehu, připraveny se kdykoliv bránit. „Nevědí, co jsou to city, emoce. Nepláčou, nesmějí se, čekají.“ (Zezulová, 2012, s.21)

Být pěstounem je tedy rozhodnutí, které s sebou nese velkou zodpovědnost. Pokud musí zařízení pro výkon ústavní výchovy fungovat určitým způsobem, aby dítěti alespoň částečně byla „náhradní rodinou“, o to více musí dobře fungovat pěstouni, kteří náhradní rodinou opravdu jsou. Pěstounství vyžaduje určitou míru fyzické a duševní síly ke zvládnutí výchovy dítěte, stejně jako otevřenost a toleranci vůči druhým nebo také například schopnost dostatečně zabezpečit dítě. Vlastní rozhodnutí ale samozřejmě nestačí, je nutné projít posouzením příslušného úřadu a pak dále pěstouny čeká období příprav, posuzování a očekávání. (Matějček a kol., 2012) Pokud je pěstounům na základě posouzení a rozhodnutí soudu svěřeno do péče dítě, mají naprosto jedinečnou možnost poskytnout láskyplné a stabilní prostředí dítěti, které ve svém dosavadním životě příliš lásky a stability nezažilo.

Jak již bylo zmíněno, pro dítě v raných obdobích jeho života je klíčová primární pečující osoba a vytvoření bezpečné vazby s touto osobou. Většina dětí přicházející do pěstounské péče ale nikdy neměla možnost si tuto vazbu vytvořit. Nejdůležitějším úkolem pěstouna tedy je vytvoření vazby mezi ním a dítětem. Což ale není vůbec jednoduché a od pěstounů to vyžaduje spoustu trpělivosti a vzdělávání se, protože jak píše Cairns (2012, s. 19), pro děti „*trpící poruchou vazby není nic, absolutně nic jednoduché nebo přímočaré.*“ Vychovávat dítě trpící poruchou vazby může být náročné, ale ne nemožné. Pracovat s dítětem s nenaplněnou potřebou vazby je možné skrze čtyřstupňový plán jež zahrnuje kroky jako osobní podpora, profesionální dozor a ve spolupráci s ostatními vybudovat prostředí podporující vznik jisté vazby. Dalšími možnostmi práce je terapeutické náhradní rodičovství, které zahrnuje techniky jako podpora efektivního naladění, podpora reintegračního zahanbení nebo hledání vztahu k sobě a ostatním: vztek, reflexe a vzájemnost. (Cairns, 2012) Pěstouni by ale na to, co s sebou jejich náročné povolání přináší, neměli být sami. Mají právo na to být doprovázeni konkrétní doprovázející organizací a jim určeným klíčovým sociálním pracovníkem. Jde o službu, která má za cíl pomocí dílčích služeb definovaných zákonem č. 395/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, podpořit pěstounskou rodinu. Primárním úkolem klíčového sociálního pracovníka je navázat důvěrný vztah s dítětem. (Pazlarová, 2016)

Specifickou skupinou v rámci pěstounů jsou pěstouni prarodiče, kteří tvoří většinu všech pěstounů u nás. Jejich role je velmi specifická v tom, že je spojena s vyššími nároky, protože

s přibývajícím věkem jim ubývá síla a energie potřebná pro výchovu dítěte. Někteří autoři zmiňují, že mohou mít sklony děti až přehnaně opečovávat a být shovívaví. Také mohou mít menší ochotu vyhledávat odbornou pomoc nebo přijímat rady nebo zkušenosti druhých. Mají také větší tendenci udržovat kontakt dětí s biologickými rodiči. (Mošťková, Sobotková, 2016)

Pěstounská péče stejně jako péče ústavní má své limity. Její úspěšnost i přes veškerou snahu a podporu nelze předvídat, je závislá na více faktorech jako například na období, kdy bylo dítě z biologické rodiny odebráno, na genetickém základu rodičů a také na zdravotním stavu dítěte. (Jedlička a kol., 2015)

2.3 Volba náhradní péče s ohledem na charakteristiky dítěte a legislativně-institucionální kontext rozhodování

Česká republika se jako smluvní strana Úmluvy o právech dítěte přijaté 20. listopadu 1989 v New Yorku podle článku 3 zavázala k tomu, že *„zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány.“* Koncept zájmu dítěte, potažmo nejlepšího zájmu dítěte, se v legislativě objevuje často, nicméně v naší zemi není zcela jasně definován a podle Hofschneiderové (2017) jde spíše o abstraktní právní princip, který je často hodnocen subjektivně, a racionální, na faktech založená argumentace pak snadno může být nahrazena emočně a pocitově zabarvenou argumentací toho, co nejlepší zájem dítěte je nebo není. Cílem nejlepšího zájmu dítěte podle obecného komentáře výboru OSN 4 odstavce, komentáře č. 14 je *„zajistit dítěti jak plné, tak i účinné požívání všech práv zakotvených v Úmluvě a celostní rozvoj dítěte.“*

Při volbě náhradní péče o dítě s ohledem na jeho charakteristiky, ale i obecně při práci s dítětem v rámci SPOD je nejdůležitějším hlediskem nejlepší zájem dítěte. Co je nejlepším zájmem dítěte, lze zjistit, jen pokud s dítětem budeme pracovat individuálně. V tomto vnímám jako klíčovou participaci, tedy umožnění dítěti podílet se na řešení problému. Nosál (2014) ve své publikaci porovnává Českou republiku se Švýcarskem, kde je účast dítěte na řešení jeho problému brána velmi vážně. Naopak u nás má tendenci převládat tzv. protektivní diskurz, kdy je dítě vnímáno jako pasivní objekt ochrany a péče a jeho potenciál nebo zdroje k řešení situace mohou být podceňovány nebo přehlíženy. K tématu také cituje odborníci na participaci dětí Annerget Wigger, podle které seburčení a participace vznikají, když děti zažijí a pochopí smysl své participace, když dostanou prostor, ve kterém tento smysl mohou zažít. Cohen a Emanuel (1998) to vnímají stejně, děti by podle nich měly být informovány, měly by s nimi být

konzultovány kroky, které vedou k jejich prospěchu a měly by být zahrnuty do plánování, procesu a evaluace těchto kroků. Nejedná se jen o dospívající, participovat mohou i děti předškolního věku, pokud je jim to umožněno. Na umožnění participace dítěte při řešení problému je založený přístup, který lze přeložit jako na dítě zaměřený (Child-centred approach), a který je zásadní pro zajištění a podporu dobrých životních podmínek dítěte. Smyslem přístupu je zajistit, aby dítě bylo v centru pozornosti při rozhodování o svém životě. Tento přístup i přesto, že je v legislativě v podstatě zakotvený jako princip nejlepšího zájmu dítěte, u nás příliš v podvědomí není, což je škoda. Nicméně je důležité dodat, že i participace může mít svá negativa, jak vyplynulo z výzkumu Geregové (2022). Jde například o nepřijetí profesionály, naráženi na vlastní limity, chybějící formální rámec, psychickou náročnost, obtížnou dostupnost nebo vyhoření.

Podle článku 3. odstavce 2. Úmluvy o právech dítěte, se „státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zavazují zajistit dítěti takovou ochranu a péči, jaká je nezbytná pro jeho blaho, **příčemž berou ohled na práva a povinnosti jeho rodičů, zákonných zástupců nebo jiných jednotlivců právně za něho odpovědných**, a činí pro to všechna potřebná zákonodárná a správní opatření.“ Nicméně vždy je potřeba zjistit na základě individuálního přístupu co je nejlepším zájmem dítěte, to může zahrnovat i omezení, pozastavení nebo odebrání rodičovské odpovědnosti. Je to v souladu, s již zmíněnými ustanoveními občanského zákoníku a Úmluvou o právech dítěte.

Pokud je v nejlepším zájmu dítěte, aby bylo z rodiny odebráno, tak je alternativa náhradní rodinné péče upřednostněna před péčí ústavní, před osobní péčí cizí osoby má pak přednost péče osoby blízké, příbuzné. Z výzkumného šetření Černé (2019) ale vyplývá, že dítě do náhradní rodinné péče vůbec nemusí chtít, v takovém případě pak náhradní rodinná péče nemusí být dobrým řešením, i přesto je ale povinností kurátora dítě zařadit do evidence nebo se ho opakovaně ptát na změnu názoru, což je znovu proti participaci a potažmo i nejlepšímu zájmu. Podle Matějčka (2002) by se vždy mělo přihlídnout k názoru dítěte. Může se také stát, že pro dítě se i přes jeho zájem žádní pěstouni nenajdou, protože jejich nedostatek je velmi reálný problém, to pak může vést ke zklamání a ztráty důvěry ze strany dítěte. Důvodem, proč se do takových situací děti dostávají, je, že krajské úřady implementovaly do svých metodik jen část prohlášení ombudsmana z roku 2013, podle kterého mají mít všechny děti právo na zařazení do evidence náhradní rodinné péče, ale část, která říká, že dětem má být ponecháno právo na vyjádření a tomuto vyjádření má být přisuzována váha, byla vynechána. Jedním z nejdůležitějších zjištění zmíněného výzkumu je nutnost změny systému, který by měl dítě více chránit.

Při výběru vhodného zařízení pro výkon ústavní výchovy je pak přihlédnuto k důvodům, pro které bylo dítě z rodiny odebráno a jakou funkci by tedy typ zařízení měl plnit. (Hrušáková, Králičková, Westphalová, 2014)

3. Metodologie a etické souvislosti výzkumu

V této části mé diplomové práce je přestaven cíl realizovaného výzkumu, výzkumné otázky, vybraná metoda výzkumu, metoda sběru dat a metoda zpracování a analýzy dat. Dále je zde představen způsob výběru respondentů a pak také samotní respondenti. V neposlední řadě jsou zde interpretovaná sesbíraná data.

3.1 Výzkumný cíl a výzkumné otázky

Cílem mého výzkumu bylo popsat a analyzovat příběh (dosavadní životní dráhu) a posoudit životní situaci dítěte, které bylo neúspěšně svěřeno do pěstounské péče, tj. bylo z pěstounské péče vráceno zpět do ústavní, a reflektovat jej z hlediska možností sociální práce. Pro naplnění stanoveného cíle jsem si tedy stanovila níže uvedené výzkumné otázky:

Hlavní výzkumná otázka: Jaká je dosavadní životní dráha dítěte, které bylo neúspěšně svěřeno do pěstounské péče?

Dílní výzkumné otázky:

1. Jaké jsou klíčové momenty dosavadní životní dráhy dítěte? V čem je tato životní dráha specifická (oproti standardní životní dráze)?
2. V jakém kontextu (vývojově-psychologickém, sociálním, rodinném) došlo ke svěřením dítěte do pěstounské péče?
3. V jakém kontextu došlo k vrácení dítěte z pěstounské péče do ústavní?
4. Jak vrácení dítěte z pěstounské péče do ústavní zasáhlo do životní dráhy dítěte?
5. Kdo jsou významní druzí pro dítě, které prožilo vrácení z pěstounské péče do péče ústavní, a jaká byla/ je jejich role v jeho životní dráze?
6. Jak dítě vnímá a hodnotí svou dosavadní životní dráhu?

3.2 Metoda výzkumu

Pro získání dat výzkumného šetření byla zvolena kvalitativní výzkumná strategie s ohledem na téma práce, jímž je analýza životní dráhy dítěte, které se vrátilo z pěstounské péče do péče ústavní. Srdcem kvalitativního výzkumu je centrální téma, které chceme zkoumat. Při realizování kvalitativního výzkumu by měly být splněny určité body, jedním z nejdůležitějších z nich je slyšet a zprostředkovat hlas participantů. Je důležité vědět, že i v době, kdy dobře známe možné negativní důsledky institucionální péče, existují lidé, pro něž byla z různých důvodů lepší možnosti. Je důležité znát jejich životní příběhy, které jsou stejně barvitě, různorodé a nepředvídatelné jako životní příběhy kohokoliv jiného.

Kvalitativní výzkumná strategie se zaměřuje na rovinu sociální reality, tedy na různorodost našich životů a na různorodost porozumění jim i životům ostatních. Způsobem poznání u tohoto typu výzkumu je vhled a porozumění. Zjednodušeně jde tedy o to zjistit, CO někdo dělá, JAK tomu, co dělá, rozumí a JAK to prožívá. Kvalitativní výzkum nemá jasný model toho, jak by se měl dělat. Z důvodu výše uvedeného, tedy se zjišťováním CO, JAK, KDE, KDY a PROČ, je neustále přetvářen, je tedy velmi dynamický, otevřený, pružný a flexibilní. (Novotná, Špaček, Jantulová, 2019) Vzhledem k povaze zkoumaného jevu byl výběr kvalitativní výzkumné strategie jednoznačnou volbou.

3.3 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor byl vybrán prostřednictvím záměrného výběru. Kritériem výběru bylo, aby šlo o osobu, která se z pěstounské péče vrátila zpět do péče ústavní. Z důvodu specifity tématu nebylo snadné najít dostatečný počet participantů, proto při výběru nebylo rozlišováno, jestli šlo o pěstounskou péči příbuzenskou nebo nepříbuzenskou. Dalším kritériem pro výběr bylo také mít za sebou delší životní dráhu proto, aby participant dokázal odpovědět na pokládané otázky a kriticky nad nimi přemýšlel. Spodní věková hranice pro výběr participanta tedy byla určena na 15 let. Participant byli původně vyhledávaní přes dětské domovy, touto cestou byl nalezen ale jen jeden participant, který splňoval kritéria. Další participanty jsem našla přes své známé, kdy jsem s nimi sdílela téma mé diplomové práce a oni znali někoho s tímto životním příběhem. Výzkumu se zúčastnili dva chlapci a dvě dívky. Z důvodu zachování anonymity byla všem participantům změněna jména. V níže uvedené tabulce jsou obsaženy podrobnější údaje k jednotlivým participantům.

Respondenti	Honza	Dominika	Petr	Aneta
Věk	19 let	15 let	15 let	23 let
Pohlaví	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka
Typ pěstounské péče	Nepříbuzenská	Příbuzenská	Nepříbuzenská	Nepříbuzenská
Od kolika let v PP/do kolika let v PP	Od 3 let/do 12 let	od 2 let/do 12 let	Od 2 let/do 14 let	Od 7,5 let/do 17 let
Délka pobytu v dětském domově	7 let	3 roky	1 rok	2 roky

3.4 Metoda sběru dat

Pro sběr dat jsem zvolila techniku polostrukturovaného rozhovoru a pozorování. Polostrukturovaný rozhovor má částečně připravenou strukturu, což znamená, že si výzkumník připraví tzv. „guide list“, který může mít podobu jasně formulovaných otázek nebo tematické osnovy, zároveň mají účastníci prostor pro své vlastní vyjádření a výzkumník může flexibilně na tato vyjádření reagovat. Otázky i tematické osnovy musí samozřejmě vyplývat z výzkumných otázek. (Novotná, Špaček, Jantulová, 2019) Pro realizaci rozhovorů byla vytvořena tato osnova:

1. Oblast – Klíčové momenty a kontext svěření dítěte do pěstounské péče

Jaké jsou klíčové momenty dosavadní životní dráhy dítěte? V čem je tato životní dráha specifická (oproti standardní životní dráze)?

V jakém kontextu (vývojově-psychologickém, sociálním, rodinném) došlo ke svěření dítěte do pěstounské péče?

2. Oblast-Kontext vrácení dítěte z pěstounské péče do ústavní

V jakém kontextu došlo k vrácení dítěte z pěstounské péče do ústavní?

3. Oblast-Vrácení dítěte z pěstounské péče do ústavní jako zásah do jeho životní dráhy

Jak vrácení dítěte z pěstounské péče do ústavní zasáhlo do životní dráhy dítěte?

4. Oblast-Významní druzí a jejich role v životní dráze dítěte

Kdo jsou významní druzí pro dítě, které prožilo vrácení z pěstounské péče do péče ústavní, a jaká byla/ je jejich role v jeho životní dráze?

5. Oblast-hodnocení vlastní životní dráhy a vize budoucnosti

Jak dítě vnímá svou dosavadní životní dráhu a jaké má plány do budoucna?

Rozhovory probíhaly od léta roku 2021 až do podzimu roku 2022. Dva rozhovory byly realizovány osobně a dva další přes online platformy. Před realizací rozhovoru byli všichni účastníci seznámeni s cílem výzkumu i s okruhy otázek, byli také ubezpečeni o ochraně osobních údajů, tedy o anonymitě s tím, že pokud by jim jakákoliv otázka nebo směr, jakým by se rozhovor ubíral, byl nepříjemný, mají právo ho okamžitě ukončit, případně se rozhodnout neodpovídat na určitou otázku. Účastníci měli také právo případně odmítnout nahrávání rozhovoru na diktafon, s tímto ale nikdo problém neměl. Vzhledem k tématu rozhovoru byl kladen důraz na vytvoření přátelské a uvolněné atmosféry. Podle Hendla (2016) je emoční bezpečí během rozhovoru velmi důležité.

3.5 Metoda zpracování a analýzy dat

Po sběru dat pomocí diktafonu byla provedena doslovná transkripce, což je přepis mluveného projevu do písemné podoby. Po transkripci byly rozhovory opakovaně pročitány a na základě tohoto byla provedena segmentace, což je v procesu analýzy dat přístup, v rámci něhož dochází k rozčlenění analyzovaného textu na jednotlivé části, přičemž jednotkou analýzy může být například celý text, odstavec, věta nebo slovo. Po segmentování jednotlivých částí přišlo na řadu kódování, bez něhož by segmentace sama o sobě neměla smysl. Jde o postup, kdy se k vytvořeným segmentovaným částem přidá určitý popis, který daný segment charakterizuje. Kódy byly vytvářeny tak, aby vystihovaly obsah daného segmentu, ale zároveň aby konkrétní kód mohl být využitý i pro další segmenty. (Novotná, Špaček, Jantulová, 2019) Jako dílčí metoda analýzy dat byla zvolena metoda vytváření trsů, která podle Miovského (2006) představuje analytický nástroj, jehož základním principem je seskupování a konceptualizace určitých výroků do skupin, přičemž tyto skupiny by měly vznikat na základě vzájemné podobnosti mezi identifikovanými jednotkami. Na základě těchto metod pak byly identifikovány obecnější kategorie, které strukturují kódy do kapitol.

3.6 Limity výzkumu

Původním záměrem bylo využití triangulace dat, ale s ohledem na limity eticko-právní od tohoto bylo upuštěno a použity byly pouze rozhovory a s tímto se pojí určité limity, zejména limit příliš jednostranného pohledu a subjektivity. Jedním z limitů je také malý výzkumný soubor, v důsledku tohoto není výsledky možné zobecnit. Limitem také může být přílišná subjektivita výzkumníka, kdy vzhledem k povaze metody sběru dat mohou být pokládány otázky pro účastníka návodné.

4. Analýza dat

Prostřednictvím analýzy dat bylo vytvořeno pět kategorií, které zde nyní budou představeny.

4.1 Kontext odebrání dítěte z rodiny a svěření do pěstounské péče

Důvody pro odebrání dítěte z jeho vlastní rodiny mohou být různé, skoro vždy jde ale o situace, kdy je rodina pro dítě spíše ohrožením jeho zdravého vývoje než bezpečným místem, jakým by měla být. Respondenti pochází z různých rodin, ocitli se v ústavní nebo potom později v pěstounské péči v různém věku, všichni ale byli velmi malí a informací o kontextu odebrání z biologické rodiny a svěření do pěstounské péče mají buď ze spisové dokumentace, od sociálních pracovníků, soudu, vychovatelek v dětském domově, od svých sourozenců nebo od pěstounů. V odpovědi na otázku, jestli ví, proč byli umístěni do pěstounské péče se v podstatě všichni shodli: *„rodiče se o mě nedokázali postarat.“*

Důvodem odebrání z biologické rodiny byla ve všech případech neschopnost rodičů se postarat o své děti z důvodu zneužívání návykových látek, trestné činnosti a celkově vytváření takového prostředí pro dítě, které je nevyhovující a ohrožující pro jeho další zdravý vývoj. Dominika jako jediná respondentka, která se dostala do příbuzenské pěstounské péče ke své babičce ve dvou letech, to popisuje takto: *„Mamka se o mě nedokázala postarat, furt utíkala z domu, prostě fetovala, takže to nebylo úplně nejlepší. Pak si mě vzala do pěstounské péče babička. Ono to bylo takhle, ona to chtěla babička, mamka furt říkala jako že ne, že se o mě zvládne postarat, ale když pak viděla, jak se mnou zachází a nechává mě samotnou jako doma a takovýhle, tak si mě vzala babička do pěstounské péče a mamka s ní pak postupem času souhlasila.“* S její minulostí ji seznámila babička/pěstounka, Dominika se ale velmi brzo sama

dovtípila, jaký byl důvod odebrání z péče rodičů, s matkou v kontaktu po umístění do pěstounské péče i nadále byla, takže vnímala a vnímá její způsob života a jak sama řekla: „*máma brala drogy už dlouho předtím co jsem se narodila.*“

Aneta vyrůstala v biologické rodině do svých 3 let a informace o své biologické rodině a o tom, co předcházelo jejímu odebrání a umístění do dětského domova, získala od sourozenců a pak od vychovatelek v dětském domově, kde byla do svých 7,5 let, než byla umístěna spolu se svým bratrem do pěstounské péče. Období před umístěním do ústavní a pěstounské péče popisuje takto: „*Co tak jako vím, tak naši biologičtí rodiče se o nás nedokázali postarat, byli jsme sebrání policajtem a vlastně to že se o nás nestarali, o nás se starali starší sourozenci, co jsem tak slyšela od starších sourozenců, tak jsem prý chodili jako děcka žebrat a tady toto, že jsme vlastně neměli vlastní jídlo, zároveň co vím, tak jsme doma jedli plesnivý jídlo, takže podmínky tam byly katastrofální a když nás měli sebrat policajti, tak vlastně se nás rodiče snažili převést před hranice, což se vlastně nepodařilo, a tím pádem nás odebrali a skončili jsme v jednom dětském domově a tam jsme byli nějaký dva roky.*“ Se svou biologickou rodinou v kontaktu není doposud a uzavřela to slovy: „*tam to nedopadlo vůbec, tam se o mě nedokázali postarat, takže já tomu říkám, že mně dali biologický geny a nic jinýho.*“

Honza a Petr byli odebráni z péče rodičů jako novorozenci a své rodiče nikdy nepoznali. Petr použil trochu jinou formulaci, kdy se podle něj jeho máma o něho spíše nemohla starat, než že by to nedokázala. „*Tak moje mamka se o mě nemohla starat, tak si mě vzali tady ti rodiče, co ted'ka mám*“. Honza zná svůj příběh z vyprávění ze soudů a ze spisové dokumentace, jak sám říká: „*co jsme se bavili se sociální pracovníci třeba v dětském domově, ale otce jsem viděl jednou potom v 18 letech na soudě, matku vůbec, oba dva za sebou mají nějakou trestnou činnost, matka k tomu nějaký drogy, takže nebyli schopni se prostě tak nějak o ty děti všechny starat.* Do pěstounské péče se tehdy dostal s dalšími čtyřmi dětmi.

4.2 Kontext neúspěšného svěření dítěte do pěstounské péče

Umístění dítěte do pěstounské péče má, jak již bylo několikrát řečeno, přednost před umístěním do péče ústavní, a jde o upřednostnění které dává smysl a je logické. Pokud je rodina pro dítě a jeho zdravý vývoj tak důležitá, jak bylo zmíněno v konceptuální části, tak je pocho-pitelná snaha dítěti vytvořit co nejvhodnější alternativu k tomuto. Ale vždy je potřeba mít na paměti, že stejně jako biologická rodina může dítě nějakým způsobem poškozovat a být prostředím, které nepodporuje jeho zdravý vývoj, ba spíše naopak, tak stejně nemusí být pro dítě lepší alternativou náhradní rodinná péče, tato ho může poškozovat stejně tak. Velmi výstižně

to pojmenoval Honza: „*ani ta náhradní rodina nenahradí rodinu, všechno je něco suplovaného.*“

Životní dráha respondentů je specifická nejen tím, že v péči o ně biologická rodina selhala, ale také tím, že selhala do určité míry i pěstounská péče. Důvody, kvůli kterým může být svěření dítěte do pěstounské péče neúspěšné, mohou být různé, a i v případech respondentů se poměrně lišily. Dominika na otázku co přecházelo jejímu vrácení se z pěstounské péče do ústavní, odpovídá takto: „*Tak ono už od malička, babička je nemocná a byly tam často problémy, protože mamka si našla nového přítele a ten prostě dělal problémy i u té babičky a vlastně babička se o nás už úplně nezvládla starat a vybuchlo to v okamžiku, kdy prostě u babičky podruhé jako rozmlátil okna, a na druhý den měla přijít sociálka na kontrolu. No tak já jsem byla ve škole a přijeli si tam pro mě s bratrem, že jedeme teda do toho Kanafásku z ničeho nic, že prej to prostě není místo pro nás úplně nejlepší, takže tak nějak.*“ Situace Dominiky je oproti ostatním respondentům specifická v tom, že v jejím případě šlo o příbuzenskou pěstounskou péči, kde navíc probíhal poměrně častý kontakt s biologickou mámou a jejím přítelem s násilnými sklony, který byl jedním z primárních důvodů vyhocení celé situace. Problematický byl ale i její vztah s pěstounkou, který spíše až zpětně hodnotí takto: „*moje babička to je zajímavá osoba, (...) fakt jako jak se ke mně chovala celej ten můj život, což jako zrovna nejlepší nebylo, chovala se fakt ke mně hnusně, a je to čím dál tím horší a horší.*“

Podobně problematický vztah měla i Aneta se svou pěstounkou, kdy podle respondentky byla jedním z důvodů prvotních hádek její nevlastní sestra: „*ta pěstounka dávala přednost s tou nevlastní ségrou, vlastně jsme o půl roku od sebe a ona dávala velké rozdíly mezi náma dvouma, takže já vlastně čím jsem byla starší tím jsem začala vědět že ona může já nemůžu, já to musím dělat ona nemusí, já nemůžu jít ven ona může jít ven a prostě mě ty rozdíly hrozně vadily, že ona ji nadržovala vlastně no a já jsem ji to začala říkat, a to byl vlastně prvotní začátek, kdy prostě ji se to nelíbilo, že jsem si toho asi všimla nebo si to nechtěla přiznat, netuším*“. V tomto se respondentka cítila velmi osamělá, časté konflikty s pěstounkou ji velmi poznamenávaly: „*já jsem byla strašně ve stresu za co mě zase vynadájo, co udělám špatně*“. Tyto konflikty postupně gradovaly až do fáze, kterou sama respondentka nazvala psychickou šikanou (...) „*vlastně cokoli jsem udělala všechno bylo špatně, říkala mě vlastně, jak v životě ničeho nedosáhnu, že su dobrá jenom na uklízení, že vlastně su hloupá, že su opožděná.*“ Umístění do ústavní výchovy v případě Anety pak předcházela situace, kterou popsala takto: (...) „*a vlastně nakonec přišla s tím papírkem, na kterým bylo napsaný, že si na noc budu vypínat wifinu a celý telefon a já prostě jsem v 17 letech prostě puberťačka jsem ji řekla, že proč bych měl vypínat wifinu, tak jsme se trošku hádaly, a nakonec mi řekla, ať s ní nediskutuju, ať to tady podepíšu, že to*

tady budu vypínat, tak jsem jí to nějak hnusně podškrtnla.“ Po tomto incidentu pěstounka pokračovala v prosazování svých nestandardních výchovných postupů a po Anetě chtěla, ať si napíše taky svůj papírek s pravidly, který jí pak podepíše, což podle respondentky nebylo nutné a odmítla, to podle ní vedlo k tomu, že se pěstounka naštvála: *„řekla že už mě má plný zuby a že se vrátím, odkud jsem přišla, no a tím to vlastně skončilo, ono by to trvalo rok, než by mě dali do dětského domova, ale tím že, já už jsem to psychicky u nich nedávala, tak jsem zažádala o předběžné opatření, takže to bylo vlastně ze dne na den a ona jak se o tom dozvěděla, že jsem zažádala o předběžné opatření, tak vlastně udělala všechno pro to, aby se mě co nejrychleji zbavila, tak řekla no sbal si věci, na druhý den odjíždíš no a hned mě vyhazovala věci ze skříní, že ať už si to balím a tady toto, takže ta byla celá natěšená, že se mě zbaví.*“ Aneta uvedla také zajímavou reflexi, kdy ji pěstounka shazovala tím, že je údajně opožděná a Aneta s tímto do jisté míry souhlasila s tím, že důvodem opožděnosti bylo, že nechodila do předškolního zařízení: *„já jsem byla opožděná vývojově jenom do nějakých 15-14 let, a to z důvodu toho, že já jsem vlastně vynechala školku, tím pádem to co se učí děcka ve školce, já jsem se učila v první třídě, tím pádem mě to šlo pomaleji ale pak jsem se vrátila na svůj věk.*“ To ukazuje na důležitost předškolních zařízení jako významného sociálního činitele.

Honza si také dobře pamatuje na konkrétní situaci, kterou vnímá jako zlomovou v pozvolném procesu vracení se zpět do ústavní výchovy a podobně jako Aneta postupně začal vnímat rozdíly, které pěstouni dělají: *„Asi se to nejvíce začalo lámat tím příchodem na základní školu, tam jsme začali vnímat obrovský rozdíl, kdy jsme začali zjišťovat proč my **nemůžeme** a oni **můžou**, až to nějak vygradovalo prostě fakt k takovým šílenostem, kdy prostě s tím (jméno sourozence) jsme měli nějaký ze začátku problémy se sebepoškozováním, kdy už to pak fakt vrcholilo v takovýhle momenty a oni to pak začali nějak řešit, kdy jsme oba dva byly v dětský psychiatrický léčebně a nějak se to vlastně začalo lámat, pěstouni za námi přijeli tak dvakrát za ty čtyři měsíce, co jsem tam byl, a tam se mezi náma začala stavět ta propast.*“ U respondenta se také postupně začaly objevovat častější útěky z domova a hádky. Nakonec tedy na základě předběžného opatření došlo k ukončení pěstounské péče: *„pěstouni to zahráli do outu, že prý jsme byli nezvladatelní.*“ Podle respondenta šlo o velmi vlivné lidi ve svém okolí, kteří by své selhání nedokázali připustit, a měli konexe: *„nevlastní otec byl starosta obce, tak on tam vždycky vyhrával volby, protože to na nás postavili tu svou kampaň, byla to tedy věřící rodina s tím, že nemohli mít vlastní, tak si vzali nás a do toho ještě romské děti, takže pro ty lidi to bylo wow*“. Popisuje například docela bizarní situaci, kdy krátce po příchodu do dětského domova zjistil, že nemá žádné potravinové alergie, ačkoliv vyrůstal v přesvědčení, že je alergický na sóju, mléko a čokoládu, což mu v běžném životě způsobovalo docela velké problémy a

omezení. „*zase to bylo o těch kontaktech, což já teda úplně nemůžu vydejchat, jak jako lékař může napsat něco co není, jako zdravotní stav dítěte, kterej jako reálně není.*“ Jedním z důvodů, proč svěřeni do pěstounské péče bylo v tomto případě neúspěšné, je podle Honzy to, že si pěstouni vzali najednou spoustu dětí a nebylo v jejich silách péči o ně zvládnout. Nemyslí si, že by do toho pěstouni šli se špatnými úmysly.

U respondentů se ale také objevovala reflexe svého vlastního přispění k ukončení pěstounské péče, kdy zvláště podle Petra bylo hlavním důvodem ukončení jeho chování: „*já jsem neposlouchal rodiče, řval jsem na rodiče, jsem jim bral věci, chodil jsem pozdě domů.*“ To že chyby mohou být na obou stranách připouští i Aneta: „*Každopádně chyba je vždycky na obou stranách, to já jsem jako takhle vždycky viděla, ale nikdy jsem úplně nechtěla připustit to, že já bych byla špatná úplně celá.*“

Respondenti byli také dotazováni na to, jak během náročného období, které předcházelo umístění do ústavní péče, s nimi spolupracovali sociální pracovníci, kteří dle zákona 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí musí sledovat naplňování dohody uzavřené mezi osobou pečující nebo osobou v evidenci a obecním úřadem s rozšířenou působností. Dominika si pamatuje na to, že za nimi pravidelně docházela sociální pracovnice, na odebrání z pěstounské péče ale vůbec připravená nebyla: (...) „*jsem byla ve škole a přijeli si tam pro mě s bratrem, že jedeme teda do toho Kanafásku, z **ničeho nic**, že prej to prostě není místo pro nás úplně nejlepší.*“ Ani během umístění v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc s ní nebyly dostatečně projednávány další kroky: „*ono to bylo napřed že jsem byla v..., to je centrum pro děti, které potřebují okamžitou pomoc a ono to tam je nejdéle do 6 měsíců, kdy by se mělo všechno vyřešit. Nám s bratrem to trvalo až 8 měsíců, takže jsme tam byli 8 měsíců, a to ještě **slibovali**, že půjdeme k babičce oba dva.*“, (...) „*já jsem hlavně doufala, že se vrátím k té babičce.*“ Z tohoto důvodu bylo pro Dominiku i potom náročnější se adaptovat na podmínky ústavního zařízení, nebyla na to připravená. Pro budoucí život dítěte je velmi důležité, aby se sociální pracovníci snažili o navázání důvěrného vztahu s dítětem a konzultovali s nimi veškeré kroky, i přesto že to může být časově náročné. Dítě si pak s sebou zbytečně dlouho může nést nenaplněná očekávání a pocit zrady. V případě těchto dětí, které ve svém životě zažily už tolik ztrát, je potřeba možnost vzniku těchto pocitů nebo jejich prohloubení minimalizovat. Participace dětí na řešení problémů je v takovýchto případech velmi důležitá.

Za Anetou docházelo několik sociálních pracovníků, pamatuje si zvláště jednu: „*a to bylo takový zlatíčko, já jsem ji měla strašně ráda no, a vlastně ona se na nás samozřejmě ptala, jestli je všechno v pořádku tady toto vždycky o samotě v pokoji a zvlášť i mezi bratrem, a tak no, ale nám to, co se dělo v rodině, přišlo **normální**, takže my jsme nikdy nic neřekli, takže oni, když*

se zeptali, je všechno v pořádku, tak my jojo a přišlo nám to totiž normální.“ Z tohoto vyplývá, že si respondentka neuvědomovala, že může mít jiné pojetí toho, co je a co není normální. Toto se u respondentů objevovalo častěji, kdy až zpětně po nějaké době zjišťovali, že realita byla jiná, než jak ji vnímali. Aneta také zmiňuje konkrétní situace, kdy sociální pracovníci z charity v určitou chvíli zpozorněli: „a tam jsem vlastně na prvním víkendu myslím řekla taky tehda o tom koupání (respondentka se mohla koupat jen jednou za týden) a oni že proč že, už jim to přišlo takové divné, tak asi se mě pak více podrobně na něco ptali a já když jsem asi nějak divně odpověděla tak jim to asi přišlo divný a začali se v tom vrtat a trošku to se mnou rozebírali no a pak mě to pomaličku docházelo čím jsem byla starší že.“ Díky tomuto si časem začala uvědomovat, že to, co prožívá, normální není, a i když tito sociální pracovníci pak už nehráli roli při ukončení pěstounské péče, tak byli impulsem ke změně.

To, že za rodinou pravidelně docházela sociální pracovnice, si pamatuje i Honza: „vždycky přijela paní vedoucí sociální ze....., ale to bylo takové divadýlko, bych řekl, něco jako když přijde inspekce do školy a učitel se chová jinak, s tím, že oni ti pěstouni, co vím i teď zpětně, co jsme zjistili, tak byli navázaní na všechny tyhle lidi, se kterými se tedy znali, takže v tom to bylo spíš takové jako formálně splněno, ale spíš divadlo, (...) vždycky to bylo takové společné sezení, kde nám už dopředu bylo řečeno, co můžeme a co nemůžeme říkat, bylo to sehrané, mluvili hlavně vždycky ti pěstouni.“ Podle respondenta to souvisí s tím, jak již bylo zmíněno, že šlo o velmi vlivné lidi, kteří měli konexe i na úřadech. Je důležité také zmínit, že v době, kdy byl Honza v pěstounské péči, neexistovaly doprovázející organizace, kdy sociální pracovníci dochází do rodiny minimálně jednou za dva měsíce a vzájemná spolupráce by měla být postavená na větší podpoře pěstounů a dítěte ze strany organizace.

4.3 Kontext vrácení dítěte do ústavní péče

Respondenti na otázku, jak vypadal jejich život po vrácení se do ústavní péče odpovídali většinou srovnáváním, kdy život po umístění byl najednou úplně jiný, lepší než život v pěstounské péči. Takto to vnímají zejména respondenti Honza a Aneta. Aneta žila ve světě, kde nemohla spoustu věcí, kde byla často podceňována a přišlo jí to takto normální. Kromě toho, že po materiální stránce najednou měla daleko více věcí jako například nový pokojíček, o kterém vždy snila, nové spodní prádlo nebo boty, tak se v dětském domově cítila být přijímaná: „*všechny tety, které znaly od sociálky můj příběh nebo co se dělo doma, tak vlastně řekly ty seš úplně hodná holka, s tebou není žádný problém, o tobě se dovídali od pěstounů, že seš velmi problémový dítě, který prostě je nezvladatelný, a ty tady seš jedna z mála která, nedělá žádný*

problém, naopak tady pomáháš a naopak si všechno sama vyřídíš, jo takže oni naopak koukali, co se tam asi muselo stát nebo co se tam dělo, takže vlastně pro mě to bylo najednou wow, někdo mě má prostě rád.“ Podobnou změnu zažíval i Honza, který byl, jak sám říká: „nejméně pohodlněj ze všech těch sourozenců“, a stejně jako Aneta si z pěstounské péče odnesl to, že je problémové a nezvladatelné dítě. Po ukončení pěstounské péče se ocitl v dětském diagnostickém ústavu a po pěti měsících v dětském domově. I přesto, že začátky v zařízení pro něj byly těžké, tak na druhou stranu říká: „to, co jsem zažil v tý pěstounce, jsem nezažil ve všech těch ústavech dohromady“. Honza popisuje, že až po příchodu do dětského domova si začal uvědomovat, co všechno nebylo v pořádku, mluví o sobě jako že měl „strašně dlouho růžový brejle“ (...) „furt jsem z toho obviňoval ten ústav, vygradovalo to na Vánoce, kdy jsem zůstal sám v dětském domově a byl jsem fakt hnusnej na paní ředitelku a vygradovalo to, kdy ona se už teda taky trochu naštvála a řekla pojd', ukázala mi veškerou jejich korespondenci, emaily, vona jim dokonce nabízena, těm pěstounům, že by mě na štědrý den k nim odvezla a zase přivezla, a oni že ne.“ Honza si prošel nejen dětským domovem, ale také dětským domovem se školou.

Dominika s Petrem vnímají umístění do dětského domova spíše negativně. U obou je ale jejich situace oproti Honzovi a Anetě specifická v tom, že se s pěstouny i během pobytu v dětském domově stále vídají, takže je možné, že to takto ovlivňuje jejich vnímání pobytu v ústavní péči. Dominika svůj pobyt v dětském domově tedy hodnotí takto: „není to tam až tak hrozný, jen to prostě není úplně prostředí pro mě, ale zároveň říkám, já jsem takovej člověk, kterej potřebuje svůj klid a když jsem tam, kde je hromada dětí, tak to není zrovna nejlepší.“ Dominika to, že v dětském domově není až tak spokojená přisuzuje i své introvertní povaze, kdy není ráda ve větší společnosti. Nejčastěji si čte nebo kreslí a pokud nutně nemusí, tak nevychází z pokoje. Svou roli v hodnocení také nejspíš hraje to, že, jak již bylo zmíněno, Dominika doufala, že po pobytu v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc půjde zpět k babičce, což se nestalo. Na druhou stranu vnímá i pozitiva: „vlastně v tom domově máme aji více možnosti, že si můžeme fakt vybrat jakoukoliv střední a takovýhle věci, že máme fakt takovýhle možnosti.“ Petr ale svůj pobyt v dětském domově vnímá negativně, jako změnu to hodnotí takto: „tak negativní, že jsem tam musel jako jít do toho dětského domova.“ Ale vzhledem k tomu, že podle něj je jedním z důvodů toho, že je teď v dětském domově, jeho chování, tak to zároveň vnímá jako novou šanci: „pak jsem šel do toho dětského domova a tam se chci teďka zlepšit, abych se mohl vrátit domů.“

Aneta zvláště vyzdvihuje důležitou roli vychovatelek, kterým říká tety. Byly pro ni během pobytu v dětském domově velkou oporou, často s nimi trávila volný čas povídáním si. „tety se o mě zajímaly, ptaly se, jestli mi není špatně, jestli je mi dobře, jak to jde ve škole, jaký mám známky, prostě najednou se o mě někdo zajímal, jevil o mě zájem, najednou mě říkali že škola,

kteřou mi pěstouni vybrali je špatná, že bych měla navíc.“ Podobnou zkušenost s vychovatelkami má i Honza: *„myslím si, že v tomhle je ta obrovská změna v té ústavce, že já, když vidím ty tety, to jsou prostě lidi, který by pro ty děti udělali první poslední a tyhle ty lidi, kteří tam vypouští duši, pak slyšej, že ústavy by se měly zrušit“*. Oba respondenti se shodli na tom, že s vychovatelkami v dětském domově mají velmi dobrou zkušenost.

Respondenti byli dotazováni také na to, jaké vztahy mají nebo měli s ostatními dětmi v dětském domově. Dominika, která se spíš dětí straní a netráví s nimi moc času, vztahy s ostatními v domově přece jen nehodnotí až tak negativně: *“ ted'ka tam mám pár kamarádů takhle, není to tam až tak hrozný.”* Ostatní respondenti taktéž neměli s kolektivem větší potíže, například Petr to hodnotí takto: *„dobře si tam s nimi rozumím.“* U Anety se ve vztahu k dětem objevuje téma nedůvěry, nicméně obecně vztahy s nimi negativně nehodnotí: *„jsem byla v takový pozoru abych někomu nenalítla, nepůjčila mu peníze a pak doufala, že mi je vrátí, ale on mi je nevrátí, protože nemá z čeho... ale že bych s nimi nevycházela, to zas ne“* Aneta ale také přiznává, že cítila svou odlišnost oproti dětem, které v dětském domově vyrůstaly: *„ony ty děti byly trochu rozdílný, oni vlastně tím, že někteří tam byli odmalička tak bylo na nich znát, že jsou v dětském domově, protože oni neviděli, jak má fungovat správná rodina, prostě jaký mají být vztahy, že se má chovat slušně, že má pozdravit a tady toto, jak má zacházet s penězi a tak“*. Dá se říci, že v tomto Aneta vnímá přínosy pěstounské péče. I přesto, že náhradní rodinná péče v jejím případě selhala, tak přiznává, že ji předala určitý model toho, jak by měla rodina fungovat a zejména jak by měla sama Aneta fungovat ve společnosti. Honza rozdíl mezi ním a ostatními dětmi v dětském domově vnímal také: *„člověk sám věděl, že je v háji, ale věděl, že tam jsou ještě více v háji děti (...) co jsem měl já možnost zažít, tak fakt cestuješ ze zařízení do zařízení, tak každým tím zařízením ty děcka ztrácí jakoukoliv chuť cokoliv dělat, jakoukoliv naději, že to bude lepší, ale úplně nejvíc co je, tak je ztráta důvěry v ty lidi.“* Znovu to ukazuje na to, jak je důležitá participace, jak je důležité, aby děti věděly, co se kolem nich a s nimi děje.

4.4 Důležití lidé v životě dítěte

Role rodiny je pro jedince klíčová napříč všemi vývojovými stupni od prenatálního období až po období dospívání, potažmo období nastupující dospělosti. Specifičnost životní dráhy respondentů spočívá zejména v tom, že rodina svou klíčovou funkci v jejich životech neplnila buď vůbec nebo jen minimálně. Jedním z cílů výzkumu tak bylo zjistit, kdo jsou vlastně významní druzí v životech dětí, které se z pěstounské péče vrátily do ústavní, a jak je tyto děti

vnímají. Otázky byly směřovány jak na nynější, tak na minulé důležité vztahy na jejich životní dráze.

Jak již bylo zmíněno, Dominičina situace je oproti ostatním respondentům jiná v tom, že prošla příbuzenskou pěstounskou péčí a se svou biologickou mámou je ve stálém kontaktu. Svůj vztah s mámou hodnotí takto: *“ i když mamka se nechovala nebo jako není takhle nejlepší máma, tak se v poslední době snaží nám pomáhat, a hlavně se ke mně chová líp než moje babička. ”* Dominika hodnotí svůj vztah s mámou jako lepší než ten, který teď má se svou pěstounkou, o které říká, že jí vychovávala, ale nyní jejich vztah není příliš dobrý: *„zatahuje mě do všech jejich problémů, za všechny ty věci, co se kolem ní dějou ty negativní můžu já, že ji vůbec nepomáhám a takovýchle věci. ”* Nicméně přiznává, že kontakt s mámou pro ní není úplně bezpečný, protože je stále uživatelkou návykových látek, a s partnerem, který byl jedním z důvodů, proč Dominika musela do dětského domova, stále je: *„se svým přítelem furt je což je pro nás celkem nebezpečný protože vždycky, když ji zmlátí, tak jde k babičce, ono se to převážně stává o víkendech, kdy vlastně o těch víkendech jsme u té babičky a on vždycky je takovej, že přijde k nám a začne všem vyhrožovat, takže spíš mamce každé říká, ať se s ním rozejde (...) a hlavně furt fetuje a má to na nás trošičku vliv. ”* Zajímavé ale je, že i přesto, že je pro ni máma určitým způsobem důležitá, tak ji vnímá spíše jako kamarádku: *„jako taky si s ní můžu popovídat o všem a v hodně věcech je moje kámoška, takže nemáme jako tak rodinný vztah, ale kamarádký vztah. ”* Narušený vztah s mámou má u Dominiky patrně vliv i na její jiné vztahy. Téma zrady se u ní objevuje častěji než u ostatních respondentů. Je opatrná a trvá jí déle, než někomu začne důvěřovat. *„i ti nejbližší mě fakt můžou zradit, takže si fakt dávám větší odstup od lidí, než je poznám a všechno. ”* Zároveň však o mámě říká, že jí neublížila schválně, ale že jí ubližuje tím, že má násilného přítele a užívá drogy: *“ moje mamka, ta mi přímo neublížila naschvál a ubližuje mi tím, že je s tím přítelem nebo že fetuje a takový věci. ”* Na příběhu Dominiky lze dobře znázornit, jak může být složité zjistit, co je nejlepším zájmem dítěte. Máma a její přítel na Dominiku i podle jejich vlastních slov nemají dobrý vliv a kontakt s nimi není zcela bezpečný, nicméně Dominika i přesto vnímá mámu jako důležitou osobu, která jí neublíží schválně a kontakt s ní by tedy pravděpodobně přerušit nechtěla. Dalším velmi důležitým člověkem pro Dominiku byla její prababička, o které říká, že ji naučila spoustu věcí: *„ještě pro mě byla důležitá moje prababička ale ta bohužel umřela a převážně jsem trávila dětství u ní, že jsem se tam cítila jako takhle nejlíp, hlavně mě toho spoustu naučila, za což jsem vlastně ráda (...) mě vychovala od maličkýho miminka. ”* I přes velmi komplikované vztahy Dominika prohlašuje: *„jsem vděčná za lidi kolem sebe. ”*

Velmi důležitý člověk byl pro Anetu její pěstoun, se kterým už ale není v kontaktu. Často o něm mluvila v kontextu toho, když ještě byla v pěstounské péči, že se ji nikdy před pěstounkou příliš nezastal tak, jak očekávala: „*on si moc nedovolil cokoli říct proti ní, takže když se párkrát postavil v hádce na moji stranu, tak ona mu vyhrožovala rozvodem a že on si bude muset najít novou práci, aby nás vůbec uživil a tak.*“ Nicméně i přesto si spolu rozuměli, a tak ji mrzí, že tento vztah se po ukončení pěstounské péče dále nerozvíjel: „*i když jsem si myslela, že ze strany pěstouna spolu budeme hovořit a budeme ten vztah posouvat dál, ale holt to ukončil, tím pádem já jsem se tím časem musela nějak smířit.*“ Podobně jako pro Dominiku byla důležitá její prababička, tak Aneta zmiňuje jako dalšího důležitého člověka v jejím životě sestru pěstouna, kterou kdysi velmi často navštěvovala, a i nyní je s ní v relativně častém kontaktu: „*jezdila jsem za ní, když jsem byla děcko a doteďka s ní udržuju vztah, volám jí a tak, ale to už je starší paní, má skoro 70 let, takže tam se zajímám, jestli je zdravá, jestli nepotřebuje s něčím pomoci a tady toto prostě, no a jinak si občas zavoláme.*“

Obě respondentky se také shodují na tom, že je pro ně velmi důležitým člověkem jejich partner. V době, kdy byla Aneta ještě v pěstounské péči a hádky mezi ní a pěstounkou byly stále častější, ji byl její bývalý partner velkou oporou, jak sama říká: „*on byl jediný člověk se kterým jsem to probírala (...) málo kterej chlap by toto vydržel.*“ Nicméně jejich vztah se po čase rozpadnul, což Anetu doteď moc mrzí. Když mluví o největších ztrátách, co se vztahů týče, tak kromě pěstouna zmiňuje právě i bývalého přítele. S nynějším přítelem je čtyři roky a dle jejích slov je ve vztahu velmi spokojená. Dominika má s bývalým přítelem spíše negativní zkušenost: „*ten byl takovej zajímavěj, on říkal že mi jako pomáhá, přičemž mě jenom využíval a takže jsme jako ukončili veškeré naše vztahy a všechno (...) v té době se rozhodovalo, jestli půjdu do domova nebo k té babičce a mě zrovna v tu chvíli aji opustil.*“ Svému bývalému příteli opuštění v době, kdy ho nejvíc potřebovala, zazlívá, a znovu zmiňuje potřebu dávat si větší pozor na lidi: „*hlavně je to ten minulej přítel, to jsem si fakt jako uvědomila, že bych se měla vzpamatovat a začít si uvědomovat, s jakýma lidma jako jsem v kontaktu.*“ O nynějším příteli ale říká: „*tak ten mi pomáhá teďka hodně psychicky mě podržet a všechno.*“ Pro Dominiku s Anetou jsou jejich partneři významní druzí.

Petr za nejdůležitější lidi ve svém životě považuje své pěstouny, za kterými jezdí každé dva týdny na víkend. Na otázku, proč jsou pro něj důležití, odpovídá takto: „*protože mě vychovávali a chtějí, abych se vrátil ještě.*“ Za důležité lidi v negativním slova smyslu považuje své bývalé přátele, kteří mají dle jeho slov podíl na tom, že musel do dětského domova, protože ho naváděli například ke krádežím a lžím. Mluví o nich jako o kamarádech z venku, kteří ho dostali

do dětského domova: *“kamarádi z venku (...) mě dostali do toho dětského domova (...) já už se s něma nebavím.”* Petr tedy s bývalými kamarády přerušil veškeré kontakty.

Honza za důležitou označuje netradiční osobu – kněze, který se znal s pěstounskou rodinou, do které byl Honza umístěn: *„já teda s ním jsem byl taky ve spojení tak nějak od 17, když jsem právě odcházel z domova, tak jsem nevěděl, koho oslovit úplně moc, a on mě tedy vytáhl a pomohl mně, takže tenkrát díky němu mi pomohl zaplatit vratnou kauci a tyhlencty věci na byt, takže jsem mu byl hodně vděčnej.“* S tímto knězem se Honza stále schází, pomáhá se mu vyrovnat s minulostí i skrze společné rozhovory, protože tento kněz se znal s pěstouny už během studia na vysoké škole a věděl o jejich záměru vzít si do péče cizí děti. Na základě tohoto si Honza uvědomil, jak již bylo zmíněno, že jejich záměr nebyl nejspíš špatný: *„já věřím tomu, že ten jejich záměr pěstounů byl, vlastně i jak to ti lidi popisují, že to mysleli dobře, že chtěli pomoci.“* V kontextu důležitých lidí na jeho životní dráze Honza zmiňuje, že měl na ně docela štěstí: *„já jsem měla naštěstí vždycky obrovskou podporu ředitelů v těch domovech, kde jsem byl.“* Díky nim pak mohl začít věnovat se dobrovolnictví nebo si najít brigádu, což mu pomohlo se pak prosadit a začít budovat vlastní život.

Zvláštní skupinou jsou v kontextu významných druhých pro respondenty jejich sourozenci. Téměř všichni respondenti kromě Petra, který se svými sourozenci nevyrostal a není s nimi v kontaktu, zmiňují své sourozence jako nejdůležitější lidi ve svém životě. Dominika jednoznačně prohlašuje: *„jako ted'ka nejdůležitější v mém životě je můj přítel s **bratrem**, ti jsou mi fakt nejbliž.“* Se svým bratrem vyrůstala, nyní jsou spolu v dětském domově a jsou si vzájemně velkou oporou, a i když zároveň přiznává, že soužití v jednom pokoji je pro ni někdy náročné, tak je to svým způsobem více sblížilo: *“zažíváme tady tyhle ne zrovna vždycky příjemný chvíle skoro vždycky spolu, takže jsme si takovou vzájemnou oporou.“* Zmiňuje také, že má ještě mladšího bratra, o kterého se starala: *„mého nejmladšího bratra беру spíš jako **vlastní dítě**, protože jsem se fakt o něj starala do jeho pěti let. Vařila jsem mu, i když jsem na druhý den šla do školy, tak jsem s ním v noci byla, aby mohl usnout, a celkově ho koupu ho a takovýhle věci“* To, že svého nejmladšího bratra vnímá jako vlastní dítě, zmínila Dominika několikrát. Poukazuje to na zmatené vztahy a zpřeházené role v rodině, kdy Dominika suplovala roli své mámy i přesto, že byla v péči babičky, kdy ale jako důležitou osobu, která ji vychovala a něco předala, vnímá svou prababičku. Přehození rolí se objevuje i u Anety, starala se o svého mladšího bratra od malička i v období, kdy spolu byli v pěstounské péči. Její bratr se po nějakém čase také ocitl v dětském domově, ze kterého ho ale podle slov Anety za jeho nevhodné chování vyhodili. V minulosti se mu snažila pomáhat a na určitou chvíli mu poskytla i bydlení: *„on pak měl problémy i u mě, já jsem ho pak půl roku nechala bydlet u sebe s tím, že jsem fakt musela*

překecávat svého partnera, protože on ho moc nemusel skrz to jeho chování no a nelíbilo se mu, jak on se chová ke mně no, a nakonec jsem ho teda překecala, bydlel u nás asi půl roku, ale samozřejmě problém v řádu a pravidlech, nerespektoval moje domácí pravidla (...), takže tady to bylo takový, že to vyvrcholilo no.“ U Anety se objevují tendence na bratra výchovně působit a zároveň mu poskytnout stabilní a bezpečné prostředí. S bratrem nyní ale nemá příliš dobrý vztah, zmiňuje i násilné chování bratra vůči ní a vnímá ho jako osobu, která ji velmi ublížila. *„hodně slova aji fyzicky mě ublížil a dost mě to od něho mrzí.“* Nevlastní bratr je důležitou osobou i pro Honzu, stále ho podporuje: *„vytáhl jsem ho z ulice a dneska je to strašně úžasnej klučina.“* a snaží chránit, protože vnímá, že stejně „růžové brýle“ jaké měl ještě done dávna Honza, má nyní jeho nevlastní bratr: *„já to u toho (jméno bratra) vidím nonstop, von ji snad má ještě rád tu (jméno pěstounky), že on k ní má takovej vztah jako až nezdravý, já mu říkám (jméno bratra), to snad nemůžeš myslet vážně.“* U respondentů lze vidět, že jejich sourozenci jsou pro ně velmi důležití jako vzájemná opora, ale také na ně nahlízejí jako na někoho, koho musí chránit, o koho se musí starat nebo mu pomoci. U sourozenců v jakékoliv rodině je to do určité míry přirozené, ale konkrétně u Dominiky a Anety se objevovaly tendence suplující rodičovskou roli.

V kontextu důležitých lidí mě také zajímaly vztahy participantů s přáteli, respektive to, jak jsou pro ně v životě důležití. Abych ale předešla navedení participantů na toto téma, tak jim konkrétní otázka týkající se přátel nebyla položena. Překvapivě ani jeden z participantů nezmínil, že by pro ně přátelé byli nějak významně důležití. Pro Petra byli důležití v negativním slova smyslu a nyní říká, že: *„už se ted'ka bavím s kamarádami ze školy.“* Nicméně nezmínil, že by to pro něj byli důležití lidé. Dominika vnímá jako kamarádku svou mámu a o dalších kamarádech se zmiňuje jen okrajově v kontextu lidí, kteří pro ni v minulosti byli důležití: *„Jako takhle z rodiny nikoho dalšího už nemám, s kým bych nebyla v kontaktu a byl by důležitěj, spíš **kamarádi**“.* Lze to přisuzovat Dominičině spíše introvertní povaze, jak sama přiznává, přátel moc nemá, i nyní je více uzavřená, než bývala: *„i předtím jsem byla taková, že jsem jako nemusela ten kolektiv, měla jsem fakt jenom pár kamarádů takhle, ale ted'ka já si myslím, že je to čím dál tím horší.“* Honza se na téma přátel vyjádřil jen když mluvil o své biologické rodině: *„nemám úplně rád takový to, jak se dneska říká udělej si vlastní rodinu jako **kamarády**, to si jako myslím že není vono (...) protože všichni víme že ta rodina je jedna.“* Aneta téma přátel nezmínila vůbec.

4.5 Hodnocení vlastní životní dráhy a vize budoucnosti

Respondenti na svou životní dráhu nahlíží různě. Aneta na ni nahlíží zejména optikou přítomnosti, kdy o sobě říká, že je momentálně spokojená. Nespokojenost se objevuje zejména v oblastech vztahů: *„ještě bych chtěla, aby se bratr trochu nějak začal chovat a omluvil se, abychom měli zpátky ten krásný vztah, to bych si fakt hodně přála, samozřejmě to bych si přála i u pěstouna...tam je mizivá šance ale, tam už se nesnažím, tam jsem to zakopala, zavřela vrátka, ale u toho bratra je mám furt otevřený a doufám, že si to uvědomí a že se nám zase zpátky vrátí náš krásnej vztah a bude to úplně dokonalý.“* Na druhou stranu říká, že má život, který nikdy neměla, zmiňuje například, že je těhotná, což vnímá jako velký milník ve svém životě: *„se svým partnerem su spokojená a mám život, kterej jsem nikdy neměla (...) už jenom tím, že člověk začne další etapu tím, že pracuje potom, že teda přijde to miminko, tak to je prostě úplně nověj život.“* Uvědomuje si také ale, že její životní dráhu absence biologických rodičů určitým způsobem poznamenala: *„celkově furt je to v člověku, dokud nemá tu svoji rodinu (...), obzvlášť ted'ka já su těhotná, mám kámošku, která byla taky těhotná a prostě tu radost oznámila rodičům, prožívali to spolu, těšili se na to, a já vím, že toto nebudu mít (...) takže mám jenom toho přítele a popřípadě jeho mamku a babičku a jeho tety, ale furt je to jeho rodina.“* Podobnou lítost vyjádřil i Honza: *„ta absence toho jako nějakýho zázemí hlavně, nějaký jistoty, nějaký právě ty možnosti důvěry v někoho, podpory, tak to si myslím, že jako chybí.“*

Dominika svůj dosavadní život příliš pozitivně nehodnotí, vnímá, že je spoustu věcí, se kterými se ještě musí vyrovnat. Zároveň ale dokáže identifikovat to, na čem potřebuje a chce pracovat. *„Nejvíc ted' potřebuju změnit abych se psychicky víc vyrovnávala s věcma, že si beru všechno až moc osobně a jsem hrozně citlivej člověk, na čem se snažím hodně pracovat, sice mi to moc nejde, ale snaha se cení.“* Jedním z důvodů, proč chce Dominika na sobě pracovat, je, že se chce v budoucnu zaměřit na studium psychologie nebo sociální práce: *„jestli bych chtěla začít dělat tu práci, kterou chci dělat, takže se snažím jako nějak komunikovat, ale vůbec mi to nejde.“* Dominika momentálně také dochází na psychoterapii. Je zřejmé, že na Dominice se nefunkčnost rodiny a absence matky a otce jako pečujících osob projevila nejen nedůvěrou v okolní svět, ale také nedůvěrou v sebe sama. Dominika si je ale jistá tím, že nikdy nechce žít takovým životem, jakým žijí její rodiče, a to také determinuje její vizi do budoucna: *„jako díky tomu si uvědomuju, že jako takhle skončit nechci a fakt mám vybírat dobře a že takový věci jsou svinstvo a nikdy do toho spadnout. Oba dva moji rodiče fetovali, když se tak na to koukám, tak takhle fakt skončit nechci, že to je hrozný a nikdy se do takových situací jako byli oni dva nechci dostat.“* Honza své biologické rodiče v tomto kontextu vnímá podobně: *„já jsem byl ztotožněnej*

s tím, co to jsou za lidi, takže jsem k nim nikdy nevzhlížel.“ Dominika má ale přece jen naději do budoucna v tom, že máma začne žít jiný život, zejména v tom, že se rozejde se svým přítelem: „slibovala, že už ho jako udá na policajty, tak snad se jí to povede.“

Těžkosti na životní dráze vnímá jako příležitost k růstu nebo pomoci druhým Honza: *„já už jsem v 15 nebo 14 chodil jako dobrovolník se studentkama z gymplu do organizace pro děti ze sociálně vyloučených rodin, pak jsem pro ně dělali vikendovky, pak jsem začal docházet do azylového domu pro matky s dětmi (...) a pro mě to bylo strašně zajímavý.“* Nyní je vedoucím organizace, která mezi dětmi z dětských domovů hledá mladé talenty a podporuje je: *„jejíž hlavní cíl je rozvoj potenciálu a talentu dítěte, fakt, jako věřím tomu, že každý dítě v sobě něco má.“* Vlastní zkušenost a přetrvávající potíže v oblastech jako je důvěra k druhým lidem vnímá jako dostatečnou motivaci k pomoci: *„já mám tendle problém, proto se jim snažím pomoci.“* Podobně se k touze pomáhat druhým vyjadřovala i Dominika, vnímá, že ji samotné může psychicky pomoci zaměření se na pomoc druhým lidem. *„může mi to pomoci, to mi říkala i psycholožka.“*

Petr vnímá svou nynější situaci jako motivaci a příležitost k tomu na sobě pracovat, na otázku, jestli by ve svém životě něco změnil, odpovídá: *„Asi bych změnil svoje chování.“* Jeho motivací ke změně je také vděčnost, kterou pociťuje: *„můžu jezdit domů a že mě rodiče chtějí domů a tak“.* Chystá se také na studium na střední škole, po vystudování bude malířem.

Diskuze

Cílem realizovaného výzkumu bylo popsat a analyzovat příběh – životní dráhu jedince, který se z pěstounské péče vrátil zpět do péče ústavní, a reflektovat jej z hlediska možností sociální práce. Byli představeni čtyři jedineční participanti s jedinečnou životní dráhou, ač v něčem podobnou. V této části diplomové práce budou poznatky z výzkumného šetření vsazeny do širšího kontextu. Také zde budou porovnává získána data s odbornými zdroji a představena doporučení pro praxi.

Specifičnost životní dráhy respondentů spočívala v nemožnosti vyrůstat v biologické rodině a následném svěřením do ústavní a později pěstounské péče, ze které se vrátili znovu do ústavní péče. Důvodem neschopnosti rodičů pečovat o své dítě byla v případě Dominiky a Honzy závislost na návykových látkách, což je podle z. č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, § 971 odst. 1. jedním z důvodů, pro který může být dítěti nařízena ústavní výchova, protože je tímto narušena jeho výchova a ohrožený vývoj. Stejně tak byla narušena výchova a ohrožen

vývoj i u Anety, jejíž rodiče se o ni a její sourozence řádně nestarali a zanedbávali je. Petr přesný důvod toho, proč o něj rodiče nedokázali pečovat, neznal.

Podobně může soud podle z. č. 395/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí do svěřit do pěstounské péče dítě po dobu, kdy o něj nemůže řádně pečovat žádný z rodičů. Z této formulace vyplývá, že pěstounská péče je koncipovaná jako dočasná služba, nicméně z dat výzkumného ústavu práce a sociálních věcí vyplývá, že zpět do biologické rodiny se vrací asi jen 4 % dětí. I na základě výpovědi participantů lze předpokládat, že vrácení se zpět do biologické rodiny nebylo možné a pravděpodobně ani plánované ani v jednom z případů. V obou případech nařízení ústavní nebo pěstounské péče je nutné dle zmíněného zákona jednat v zájmu dítěte a lze říct, že odebrání z biologické rodiny a nařízení ústavní nebo pěstounské péče v nejlepším zájmu participantů bylo. Pro zjištění toho, co je nejlepším zájmem dítěte je nutné vždy komunikovat s daným dítětem, protože některé děti nechťejí být umístěny do pěstounské péče, jak vyplynulo i z výzkumného šetření Černé (2019). Nicméně participanté měli v době svěřeni velmi nízký věk a nebylo tak možné se ptát se na jejich názor. Jediná Aneta už byla ve věku, kdy by byla participace možná, nepamatuje si ale, jestli s ní někdo o tomto hovořil.

Honza, Petr a Aneta byli svěřeni do pěstounské péče cizích lidí, Dominika jako jediná z participantů byla svěřena do pěstounské péče své babičky. Jak uvádí někteří autoři (Matějček a kol., 1999), péče prarodičů pěstounů s sebou přináší jistá specifika. Jedním z nich podle autorů Gabriela a Nováka (2008, in Mošťková, Sobotková, 2016) je, že prarodiče mají větší tendenci k extrémnějšímu přístupu k biologickým rodičům dítěte ve smyslu, kdy jim buď brání v kontaktu s dítětem, nebo naopak nejsou dostatečně kritičtí a o kontakt usilují nehledě na jeho případný negativní vliv na dítě. Výzkum Le Prohnové (1994, in Mošťková, Sobotková, 2016) poukázal na to, že prarodiče více udržují kontakt dítěte s biologickými rodiči. Toto platilo i v případě Dominiky, kdy tato byla v péči prarodiče. Dominičin životní příběh byl v tomto specifický oproti ostatním. Dominika byla v častém kontaktu s matkou a jejím přítelem, jehož chování bylo jedním z důvodů ukončení pěstounské péče. Přitom sama Dominika vnímá, že kontakt s nimi pro ni nebyl a stále není bezpečný a nemá na ni dobrý vliv. Podle Pazlarové (2016) existují důvody, proč je udržování kontaktu s biologickým rodičem přínosné, patří mezi ně důležitost poznání vlastních kořenů jako základ pro vytvoření identity dítěte, pro rodiče může být přínosem v tom, že motivuje k rychlé nápravě svých poměrů a také může upevnit vztah pěstounů s dítětem, kdy dítě pak případně dokáže ocenit více to, co mu pěstounská péče dává. Jde ale o velmi individuální záležitost, je vždy důležité mít na paměti nejlepší zájem dítěte a neřídit se jen tím, že pěstoun má zákonnou povinnost podle § 962 udržovat vztah rodiče s dítětem.

Podle některých autorů (Király & Humpreys, 2013) je například udržování kontaktu s rodiči, kteří dítě týrali nebo zneužívali, diskutabilní.

Důvody neúspěšné pěstounské péče mohou být různé, což je z výpovědi participantů patrné, a jak zmiňuje Jedlička a kol. (2015), její úspěšnost i přes veškerou snahu a podporu nelze předvídat, je závislá na více faktorech jako například na období, kdy bylo dítě z biologické rodiny odebráno, na genetickém základu rodičů a také na zdravotním stavu dítěte. To je možné pozorovat i na základě výsledků mého výzkumného šetření. Pěstouni participantů nejspíš neměli v úmyslu dítěti ublížit a vrátit je zpátky do ústavního zařízení, což i vyplývá z výpovědi některých participantů. Zvláště z Petrova podání příběhu se jeví, že nesehali pěstouni a péče jako taková byla kvalitní. K tvrzení Jedličky a kol. (2015) lze přidat, že úspěšnost pěstounské péče je také závislá na tom, jak jsou na výkon pěstounské péče připraveni pěstouni i jakého věku dítě dosáhlo a jaká rizika se s tím potenciálně pojí-i přes dosavadní dobrou adaptaci v rodině mohou přijít potíže např. v období puberty. V období puberty byl právě z pěstounské péče vrácen i Petr, podle Thorové (2015) jsou sice výrazně rebelující adolescenti spíše minoritou, nicméně nelze v tomto kontextu opomenout tvrzení Cairns (2012, s. 19), podle které: „*pro děti trpící poruchou vazby není nic, absolutně nic jednoduché nebo přímočaré.*“ Je tedy možné, že pro děti v pěstounské péči může být dospívání z důvodu možné poruchy vazby náročnější a může se projevat bouřlivěji. Důležitost připravenosti pěstounů potvrzuje i Matějček a kol. (2002), dle kterého pěstounství mimo jiné vyžaduje určitou míru fyzické a duševní síly. Posouzení příslušného úřadu by tedy mělo být vždy důsledné. Důsledné by také mělo být následné vzdělávání pěstounů, které jim pomohou zodpovědět otázky spojené s náhradní rodinnou péčí, zejména pak vzdělávání v oblasti poruch vztahové vazby. Pokud má podle výzkumu Bradley a Corwyn (2002) vliv na socializaci dětí vzdělání rodičů, pak i vzdělání pěstounů by mělo mít vliv na děti, o které pečují.

Podle z. č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku se dohoda o výkonu pěstounské péče uzavírá na návrh mezi obecním úřadem obce s rozšířenou působností podávající návrh a osobou pečující nebo osobou v evidenci podle místa trvalého pobytu. Subjekt, který podává návrh na dohodu a tuto dohodu pak uzavírá s osobou pečující, je podle odstavce 2 § 47b povinen sledovat naplňování dohody o výkonu pěstounské péče. Sledování naplňování dohody nespadá pouze do kompetence obecních úřadů obce s rozšířenou působností ale také osob pověřených sociálně-právní ochranou dětí, kterými jsou zmíněné doprovázející organizace. Danou organizací je pak určen tzv. klíčový sociální pracovník, který navštěvuje rodinu minimálně jednou za dva měsíce a skrze různé techniky ji podporuje. Kromě Honzy, který byl v pěstounské péči v době, kdy služba doprovázení neexistovala, měli svého klíčového sociálního pracovníka všichni

participanti a jejich pěstouni. Pazlarová (2016) zmiňuje, že požadavky na klíčového sociálního pracovníka nejsou vymezeny zákonem a interně si je nastavuje každá organizace samostatně. Srovnává v tomto naši zemi s Polskem, kde požadavky jsou zákonně ošetřeny a jednou z podmínek je například to, že klíčový sociální pracovník musí mít své vlastní děti, aby pochopil pěstouny a dokázal je podpořit. Tento předpoklad by dával smysl, pokud by primárním úkolem klíčového sociálního pracovníka byla podpora pěstounů, což do jisté míry samozřejmě je, protože podporou pěstounů se dostává podpory i dítěti. Nicméně primárním úkolem klíčového sociálního pracovníka je navázat důvěrný vztah s dítětem a podporovat ho, protože podle § 5 je základním principem a rozhodujícím hlediskem při řešení všech činnosti sociálně-právní ochrany dětí nebo jiných subjektů, zájem a blaho dítěte. Aneta například uvedla, že si pamatuje jednu konkrétní sociální pracovníci, která za ní docházela, ale také zmínila, že se u ní pracovníce docela střídaly. V tomto by pak zmíněná podmínka mít vlastní děti u pracovníka neměla smysl, podmínkou u klíčového sociálního pracovníka by tedy mělo být to, že mu téma participace dětí při řešení jejich problému není cizí a při své práci se řídí jejími zásadami. Aneta také zmínila, že její pojetí toho, co je normální, bylo jiné (tzn. že nebyla schopna situaci v rodině posoudit), a proto na otázku, jestli je všechno v pořádku, neodpovídala jinak, než že je. Je otázkou, jestli by se to dalo zjistit, pokud by s jedním konkrétním klíčovým sociálním pracovníkem navázala důvěrný vztah. V tomto případě je potřebné, aby klíčový sociální pracovník měl na paměti, že to, co dítě vnímá jako normální, vlastně normální vůbec nemusí být a je tak potřeba zkoumat, jak dítě různé situace vnímá různé. Stejně tak Dominika ve svých výpovědích naznačovala, že některé kroky jako odebrání z péče pěstounky a umístění do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a později do dětského domova, pro ni byly nečekané. Honza měl se sociálními pracovníky (nikoliv klíčovými doprovázejícími) spíše negativní zkušenosti, popisoval ale také zkušenost dětí v dětském domově, které ztrácely motivaci k čemukoliv, protože s nimi nebyly dostatečně projednávány kroky, které by měly podle Třískové (1991) být zahrnuty v metodách práce s nimi, aby nedošlo ke ztrátě identity v důsledku života v kolektivním prostředí. Na základě výzkumného šetření se tedy dá konstatovat, že se u nás stále objevuje práce s dětmi, kdy jsou tyto vnímány podle Nosála (2014) jako pasivní objekt ochrany a jejich potenciál může být přehlížen. Zejména klíčoví sociální pracovníci doprovázejících organizací by tak do své práce měli implementovat přístup na dítě zaměřený (child-centred approach). Tento přístup by měl vycházet i z vnitřních pravidel a metodik doprovázejících organizací.

Honza, Dominika a Aneta hodnotili svůj pobyt v dětském domově spíše neutrálně nebo pozitivně. Petrovo hodnocení bylo negativní, ale u něj byl i jiný důvod umístění oproti ostatním participantům. Aneta například zmínila, že poprvé v životě cítila, že jí má někdo rád. Dominika

i přes to, že ji umístění překvapilo a má potíže s kolektivem, tak vyjmenovala i pozitivum v možnosti výběru střední školy. Aneta s Honzou také zmiňovali pozitivní zkušenost s vychovateli. Je potřeba pokračovat v transformaci péče o ohrožené děti, která nutně musí zahrnovat zlepšování kvality podmínek v ústavních zařízeních a posilovat transformaci vztahů mezi vychovatelem a dítětem. Z výzkumného šetření vyplývá, že dětský domov může být v určitých případech dobrým místem pro život, proto nelze předpokládat, jak z výzkumu Černé (2019) vyplynulo, že pěstounská péče je pro každé dítě lepší volbou. Téma participace ve smyslu hledání nejlepšího zájmu dítěte ve spolupráci s dítětem je i v tomto případě důležité. Doporučením pro další výzkum je rozhodně téma participace dětí v kontextu SPOD.

Rodina a společnost do velké míry determinuje vývoj jedince, potažmo jeho životní dráhu. Jedním z dílčích výzkumných cílů tak bylo zjistit, kdo jsou významní druzí pro děti s takto specifickou životní dráhou, a ukázalo se, že i jejich vztahy jsou do jisté míry specifické oproti standartní životní dráze. Podle Bowlbyho teorie vztahové vazby by její podoba v raných obdobích života měla vést děti a dospělé k tomu, aby se stali buď jistými nebo nejistými podle toho, jaké jsou jejich zkušenosti z raného attachmentu a i další rysy osobnosti by se měly vyvíjet způsobem, který je v souladu s časným pocitem bezpečí nebo naopak nejistoty. Dominika, Honza a Petr se do ústavní nebo pěstounské péče dostali v raných obdobích jejich životní dráhy. Šlo tedy o klíčová období, co se rozvoji osobnosti týče, kdy rodiče hrají nejdůležitější roli a podle spousty autorů si dítě vytváří základní důvěru vůči světu. Téma nedůvěry se v odpovědích v různých formách participantů objevovalo relativně často. Téma nedůvěry se zejména objevovalo i u Dominiky, která jako jediná z participantů byla v kontaktu se svou biologickou matkou, nicméně její máma nefunguje jako zdroj bezpečí. To může být jedním z důvodů Dominičiny velké nejistoty a z té pramenících psychických potíží. Podle autorů Rosenber a Wilcox (2016) je důležitá nejen role matky, ale také otce, která je unikátní a nenahraditelná jako vzor maskulinity, ale konkrétně je také důležitá pro vytvoření zdravého sebevědomí dívek. U Dominiky bylo nízké sebevědomí zřejmé, Aneta zase zmiňovala ztrátu pěstouna jako velmi důležitého člověka v jejím životě. Jeden z realizovaných výzkumů také ukázal, že dospívající, kteří mají dobré vztahy se svými rodiči, mají menší tendence k riskantnímu chování jako je například kouření a pití alkoholu. Z výzkumného šetření ale naopak vyplynulo, že někteří participanté mají k tomuto odpor právě proto, že s tímto měli problém jejich rodiče.

Ač podle spousty autorů hraje ve vývoji dítěte důležitou roli vrstevnická skupina, tak z dat výzkumného šetření vyplynulo, že participanté své přátele nevnímají jako příliš důležité lidi nebo je zmínili jen okrajově. Podle některých autorů (Rosenber, Wilcox, 2006) si dítě v předškolním věku buduje vztahy s vrstevníky, podmínkou kvality těchto vztahů je však dobrý model

vztahů v rámci rodiny. To potvrzuje i Kocayörük (2016), podle něhož jsou sociální dovednosti získané skrze vztahy interakcí se členy rodiny hlavními prediktory schopnosti navázat dobré vztahy s vrstevníky. Na základě toho předpokladu by pak dávalo smysl, proč participantů nezmíňovali své přátele jako důležité lidi. Podle Blatného (2016) je s rozvojem identity spojeno také partnerství, což lze potvrdit z výpovědi Dominiky a Anety, které vnímají své partnery jako jedny z nejdůležitějších lidí. Důležitým člověkem pro Honzu byl farář, který mu pomohl v praktických záležitostech, z tohoto vyplývá, že významným druhým pro dítě může být i klíčový sociální pracovník, který má zdroje k tomu, aby dítěti pomohl a podporoval ho. Proto je tak důležité vytvoření důvěrného vztahu mezi ním a dítětem.

Mezi nejdůležitějšími lidmi participantů patřili jejich sourozenci, což je pochopitelné, protože podle Howe a Recchia (2014) mohou pozitivní přínosy navázání vřelých a blízkých sourozeneckých vztahů v rámci rodiny trvat a ovlivňovat celý život. Pro participanty, zvláště pro Dominiku a Anetu, jsou jejich sourozenci důležití, protože s nimi prožívali klíčové momenty jejich životní dráhy a podílejí se na vytváření jejich identity.

Období nastupující dospělosti se nejspíš participantů nebude týkat. Podle Arnett (2000, 2011) jde o období, které je kulturně podmíněné a ve kterém rodiče emočně a finančně podporují mladé dospělé, kteří odkládají manželství, rodičovství a jiné role dospělého života. Zajímavý je v tomto kontextu výzkum Cohen a kol. (2016), podle kterého je mozek v klíčových částech jedince ve věku od 18-17 let více podobný mozku jedince ve věku od 13-17 let. I přesto, že k lidem v tomto věku společnost přistupuje jako k dospělým, tak z neurobiologického hlediska jimi nejsou. Nicméně z příběhu participantů je patrné, že bylo nutné, aby zahájili etapu mladé dospělosti dříve než jejich vrstevníci. Dominika se musela často postarat sama o sebe a svého mladšího bratra vnímá jako své vlastní dítě. Aneta je také již několik let soběstačná. Honza žije sám a vede organizaci, která podporuje děti z dětských domovů. To jsou podoby životních drah velmi vzdálené podobě životních drah jedinců v období nastupující dospělosti. Ale zároveň jsou jedinečné a nedeterminují žádnou konkrétní podobu jejich budoucího životního příběhu.

Závěr

Tématem diplomové práce bylo zaměření se na vrácení dítěte z pěstounské péče z hlediska jeho příběhu. V konceptuální části této práce byly představeny etapy vývoje psychického, sociálního a sociálního v kontextu rodiny od prenatálního období až po kulturně podmíněné období nastupující dospělosti. Dále byly vymezeny oba typy náhradní péče o dítě, tedy náhradní péče institucionální a náhradní péče rodinná. V neposlední řadě byla zde také popsána volba vhodné náhradní péče o dítě s ohledem na jeho charakteristiky a legislativně-institucionální kontext rozhodování.

Cílem výzkumné části bylo analyzovat životní dráhu dítěte, které bylo neúspěšně svěřeno do pěstounské péče, tj. bylo z pěstounské péče vráceno zpět do péče ústavní, a reflektovat jej z hlediska možností sociální práce. Byla zvolena kvalitativní výzkumná strategie, kdy data byla získávána pomocí polostrukturovaného rozhovoru. Získaná data byla následně analyzována a po kódování vzniklo pět kategorií, pomocí nichž byly zodpovězeny výzkumné otázky a zároveň tak byl naplněn cíl výzkumu. Výsledky výzkumu byly zpracovány v diskuzi, kde byly zasazeny do širšího kontextu a srovnány s již dřívějšími zjištěními, byla zde také uvedena doporučení pro praxi a další výzkum.

Byli tak představeni čtyři jedineční participanti s jedinečnou životní dráhou, ač v něčem podobnou. Z výzkumného šetření vyplynulo, že důvody ukončené pěstounské péče mohou být různé a pravděpodobně tak jde o souhrn více faktorů. Nicméně zodpovědnost je vždy na straně pěstounů, je tedy důležité, aby tito byli do evidence zařazováni po důkladném posouzení a následně aby byli kvalitně vzděláváni v oblasti nejnovějších poznatků v oblasti poruch vztahové vazby. Nejdůležitějším úkolem pěstounů je navázání pevného vztahu s dítětem.

Velkým tématem se ukázalo být téma participace. Z výzkumného šetření vyplynulo, že děti byly v kontaktu se sociálními pracovníky, jevílo se ale, že s nimi nebyly dostatečně prodávány některé kroky a že spíše byly pasivním objektem ochrany. Participace v jiných oblastech sociální práce se zdá být velmi aktuálním tématem, nicméně z nějakého důvodu v oblasti péče o ohrožené děti jde spíše o okrajové téma. Je důležité, aby se participace dětí dostala do povědomí jak laické, tak i odborné veřejnosti, jedině tak je možné, aby se začal měnit systém, ve kterém stále převládá protektivní diskurz. Jedinečnou možnost v tomto mají klíčoví sociální pracovníci, kteří mohou s dítětem navázat důvěrný vztah, jehož je participace přirozenou součástí. U dětí s takto specifickou životní dráhou je téma participace ještě aktuálnější, protože naší snahou by mělo být to, aby nemusely zažívat stále větší prohlubování pocitu nejistoty a nedůvěry.

Životní dráha participantů je specifická. Je specifická v klíčových momentech i ve vztazích, jaké tito lidé mají, promítá se také do jejich představ o budoucnosti. Nicméně z výzkumného šetření vyplynulo, že neexistuje něco, co by determinovalo budoucí životní dráhu. Všichni participanté jsou jedineční, vnímají své zdroje, mají sny, plány a naděje.

Seznam literatury

- ALAN, Josef. *Etapy života očima sociologie*. Praha: Panorama, 1989. ISBN 80-7038-044-
- ARNETT, J. J. (2014). *Emerging Adulthood: The Winding Road from the Late Teens through the Twenties* (2nd ed.). Oxford University Press.
- ARNETT, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469–480.
- ALBERTINI, M., KOHLI, M., & VOGEL, C. Intergenerational transfers of time and money in European Families: Common Patterns different regimes? *Journal for European Social Policy*, (2007).
- APRIYANTI, Mita; CANDRASARI, Anika. Family's Role And Learning Achievement Of Elementary School's Age Children. In: *PROSIDING SEMINAR NASIONAL & INTERNASIONAL*. 2017.
- AUFSESER, JEKIELEK, BROWN, 2016. *The family environment and Adolescent well being: exposure to positive and negative family influences*. Washington D. C. Child trends: and San Francisco, CA: National adolescent health information center. University of California, San Francisco.
- BARBELL, Kathy and MADELYN Freundlich. 2001. *Foster Care Today*. Washington, DC: Casey Family Programmes.
- BEDNÁŘOVÁ, Jiřina, ŠMARDOVÁ, Vlasta. *Školní zralost: co by mělo umět dítě před vstupem do školy*. Brno: Computer Press, 2011, 100 s. Moderní metodika pro rodiče a učitele. ISBN 978-80-251-2569-4.
- BLATNÝ, Marek. *Psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3462-3.
- BRADLEY, R. H., & CORWYN, R. F. (2002). Socioeconomic status and child development. *Annual Review of Psychology*, 53(1), 371–399.
- BROWNE, Evie, 2017. *Children in care institutions*.

CONGER KJ, WILLIAM ST, LITTLE WM, MASYN KE, SHEBLOSKI B. *Development of mastery during adolescence: the role of family problem-solving. Journal of Health and Social Behavior.* 50: 99-114.

CAIRNS, Kate. *Bezpečná vazba mezi náhradními rodiči a dítětem: traumata v raném vztahu a psychická odolnost.* 1. vyd. Praha: Portál, 2013. 179 s. ISBN 978-80-262-0370-4.

ČERNÁ, Stanislava. *Náhradní rodinná péče v kontextu nedostatku pěstounských rodin.* Olomouc, 2019. 85 s. Diplomová práce (Bc). Univerzita Palackého, Cyrilometodějská teologická fakulta, Katedra křesťanské sociální práce. Vedoucí diplomové práce Mgr. Hana Šlechtová, Ph.D.

ECCLES, Jacquelynne S. *The Development of Children Ages 6 to 14. The Future of Children* [online]. 1999, 9(2) [cit. 2019-06-30]. DOI: 10.2307/1602703. ISSN 10548289. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1602703?origin=crossref>

FINGERMAN KL, CHENG YP, WESSELMANN ED, ZARIT S, FURSTENBERG F, BIRDPITT KS. *Helicopter Parents and Landing Pad Kids: Intense Parental Support of Grown Children. J Marriage Fam.* 2012 Aug;74(4):880-896. doi: 10.1111/j.1741-3737.2012.00987.x. PMID: 26336323; PMCID: PMC4553417.

FINGERMAN KL, CHENG YP, BIRDPITT KS, ZARIT S. Only as happy as the least happy child: Multiple grown children's problems and successes and middle-aged parents' well-being. *Journals of Gerontology: Series B: Psychological Sciences and Social Sciences.* 2011 Advance online publication.

FRANCIS, L. J., & WILCOX, C. (1995). Self-esteem: Coopersmith and Rosenberg compared. *Psychological Reports, 76*(3, Pt 1), 1050.

GEREGOVÁ, Markéta. *Jaká negativa může přinášet participace.* Sociální práce. Brno: asociace vzdělavatelů v sociální práci, 2022, č.2, s. 72-87. ISSN 1213-6204

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace.* Praha: Portál, 2016, 4. vyd., 438 s., ISBN 978-80-262-0982-6.

HOSKOVCOVÁ, Simona. *Psychická odolnost předškolního dítěte*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006. Psyché. ISBN 80-247-1424-8.

HOWE, N., & RECCHIA, H. (2014). Sibling relationships as a context for learning and development. *Early Education and Development*, 25(2), 155–159.

HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol.: *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975), Komentář*, 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2014. ISBN 978-80-7400-503-9

JEDLIČKA, Richard. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada, 2015. Psyché. ISBN 978-80-247-5447-5

KOHOUTEK, Rudolf. *Psychologie duševního vývoje*. 1. vyd. Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, 2008. ISBN 978-80-7375-185-2

Kocayörük E, Şimşek ÖF. *Parental Attachment and Adolescents' Perception of School Alienation: The Mediation Role of Self-Esteem and Adjustment*. *J Psychol*. 2016;150(4):405-21. doi: 10.1080/00223980.2015.1060185. Epub 2015 Aug 4. PMID: 26241806.

ANGMEIER, J.; KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, 2. aktualiz. vyd. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1284-9.

LANDRY, Susan H. Can parents be supported to use a responsive interaction style with young children? *Wellbeing: A Complete Reference Guide*, 2014, 1-19.

MACEK, Petr. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003. 2.vyd. ISBN 80-7178-747-7.

Matějček, Z., a kol. (1999). *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál

MATĚJČEK, Z., BUBLEOVÁ, V., KOVAŘÍK, J. 1997. *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*. ISBN 80-85121-89-1

MATĚJČEK, Z., LANGMEIER, J. 1963. *Psychická deprivace v dětství*. [přístupné online] Praha: Karolinum, 2011. ISBN 9788024628660.

MATĚJČEK, Z. (ed.). *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-637-3.

KIRALY M. & HUMPREYS C., (2013) Family Contact for Children in Kinship Care: A Literature Review, *Australian Social Work*, 66:3,

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1362-4.

MOŠŤKOVÁ, Š., SOBOTKOBÁ, I. (2016). Příbuzenská pěstounská péče: když dítě vychovávají prarodiče. *E-psychologie*, 10(4), 47-64. Dostupné z http://e-psycholog.eu/pdf/mostkova_sobotkova.pdf

NOSÁL, I. Participace dětí na vlastním osudu – spolupracující na řešení zaměřené způsoby práce s dětmi v náhradní péči. In. NOSÁL I., ČECHOVÁ, I. *Participace a nové přístupy k práci s ohroženými dětmi a rodinami: Studie inspirované zkušenostmi ze Švýcarska*. (2014). Brno: Česko-britská o.p.s.,

NOVOTNÁ, H., ŠPAČEK, O., ŠŤOVÍČKOVÁ, M. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: FHS UK, 2019. ISBN 978-80-7571-025-3

PAPŠOVÁ, M. 2013. Školská úspěšnost dětí z dětských domovů a jejich postoj ku škole. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*. roč. 47, č. 1, s. 82-94. ISSN 0555-5574

PAZLAROVÁ, Hana (ed.). *Pěstounská péče: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1020-7.

PURVIS, K. B.; CROSS, D. R.; SUNSHINE, W. L. *Dítě v nové rodině*. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4535-0.

RIBEIRO, M. (2007). *Children and divorce*. Lisbon: Editorial Presence

RELVAS, A., & VAZ, C. (2007). Single parenthood: A family a part or part of the family. In A. RELVAS, & M. Alarcão (Eds.), *New forms of family* (pp. 253-269). Coimbra: Quartet.
ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. Vyd. 3. Praha: Portál. 2014. ISBN 978-80-262-0772-6

SOMERVILE LH. *Searching for Signatures of Brain Maturity: What Are We Searching For?* *Neuron*. 2016 Dec 21;92(6):1164-1167. doi: 10.1016/j.neuron.2016.10.059. PMID: 28009272.

SLOMEK, Zdeněk. *Speciální pedagogika etopedie*. Vyd. 1. studijní text. Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, katedra speciální a sociální pedagogiky, 2006.

ŠVINGALOVÁ, Dana. *Kapitoly z vývojové psychologie pro učitelství mateřských škol*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra pedagogiky a psychologie, 2003. ISBN 80-7083-697-0

THOROVÁ, Kateřina. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál, 2015. ISBN 9788026207146

THOMPSON, R. A. (2013). Attachment theory and research: Précis and prospect. In P. D. Zelazo (Ed.), *The Oxford handbook of developmental psychology, Vol. 2. Self and other* (pp. 191–216). Oxford University Press.

TŘÍSKOVÁ, Helena. *Vybrané otázky péče o děti ve zvláštních dětských zařízeních 2.díl*. IDV SZP Brno. 1991 ISBN 80-7013-067-9

VÁGNEROVÁ, Marie. 2012. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012. 531 s. ISBN 978-80-246-2153-1.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I. : Dětství a dospívání*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2005. 467 s. ISBN 80-246-0956-8.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha : Karolinum, 1999. 353 s. ISBN 80-7184-803-4.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie pro obor penitenciární péče*. 1. vyd. Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2008. 124 s. ISBN 978-80-7372-307-1.

VAŠUTOVÁ, Jaroslava. *Profese učitele v českém vzdělávacím kontextu*. 1. vyd. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-7315-082-4.

VOCILKA, M. 2000. *Příčiny umístění dětí do dětských domovů*. *Vychovatel'*, roč. 44, č. 5-6, s 16-18. ISSN 0139-6919

WINNETTE, Petra. *Co je attachment?* Praha: NATAMA Publishing, 2018. ISBN 978-80-907023-1-8

VRTBOVSKÁ, Petra. *Děti a sociálně právní ochrana v Česku*. Fórum sociální práce. 2012 (3), 103-107. ISSN 1804-3070.

ZEZULOVÁ, Dagmar. *Pěstounská péče a adopce*. Praha: Portál, 2012, první vydání, 197 s. ISBN 978-80-262-0065-9

Právní předpisy:

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

Seznam použitých symbolů a zkratek

Tj.- to je

Apod.- a podobně

Např. – například

Tzv. – takzvaně

SPOD - sociálně-právní ochrana dětí

Seznam tabulek

Tabulka 1 Výzkumný soubor	30
---------------------------------	----